

**Regeringens proposition
1975/76:153**

med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken m.m.;

beslutad den 26 februari 1976.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga de förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokollet.

På regeringens vägnar

G. E. STRÄNG

LENNART GEIJER

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att nämndemän skall delta vid prövning av vissa mål i hovrätt och kammarrätt.

I hovrätt skall nämndemän ingå i rätten vid huvudförhandling i brottmål där allvarigare påföljd än böter kan komma i fråga samt i vissa familjerättsmål. I kammarrätt skall nämndemän ingå vid prövning av mål om s.k. administrativa frihetsberövanden, om utvisning samt verkställighet av beslut om vårdnad av barn m.m.

När nämndemän deltar skall domstolen bestå av tre jurister och två nämndemän. Nämndemän skall väljas länsvis av landstingen.

Förslagen avses träda i kraft den 1 januari 1977.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrives i fråga om rättegångsbalken

dels att 2 kap. 4 §, 4 kap. 5, 6 och 8 §§, 29 kap. 1, 3, 4 och 7 §§ samt 30 kap. 7 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i balken skall införas två nya paragrafer, 2 kap. 4 a § och 4 kap. 7 §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

4 §¹

Hovrätt vare domför med fyra ledamöter. Ej må flera än fem sitta i rätten.

Hovrätt är i tvistemål domför med fyra lagfarna domare, om ej annat är föreskrivet. Flera än fem lagfarna domare må ej sitta i rätten.

I brottmål är hovrätten domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän må ej sitta i rätten. Förekommer ej anledning att döma till svårare straff än böter, är hovrätten dock domför utan nämndemän med den sammansättning som sägs i första stycket. Detsamma gäller vid handläggning, som ej sker vid huvudförhandling.

Regeringen bestämmer, i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls beredande, må vidtagas av en ledamot i hovrätten eller av tjänsteman vid denna.

Regeringen bestämmer, i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls beredande, må vidtagas av en lagfaren ledamot i hovrätten eller av tjänsteman vid denna.

4 a §

I hovrätts domkrets skola för hovrätten finnas nämndemän till det antal, som föreskrives av regeringen.

Hovrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

¹ Senaste lydelse 1974:573.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

5 §²

Nämndeman utses genom val.

Hör till domsaga mer än en kommun, fördelar *rätten* antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd, varvid iakttages att varje kommun skall utse ett jämnt antal nämndemän.

Val förrättas av kommunens fullmäktige. Valet skall vara proportionellt, om det begäres av minst så många väljande som motsvarar det tal, vilket erhålles, då samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val är särskilt föreskrivet.

Nämndeman utses genom val.

Hör till domsaga mer än en kommun, fördelar *tingsrätten* antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd, varvid iakttages att varje kommun skall utse ett jämnt antal nämndemän.

Regeringen fastställer för varje län inom hovrätts domkrets eller, om del av län ingår i hovrätts domkrets, för sådan del det antal nämndemän i hovrätt som skall utses.

Vart tredje år väljes halva antalet nämndemän inom *domsagan*.

Då nämndeman skall väljas, skall som har att föranstalta om valet.

Vart tredje år väljes halva antalet nämndemän inom *domkretsen*.

rätten göra anmälan därom till den

6 §³

Valbar till nämndeman är myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i kommunen och ej fyllt sjuttio år. Lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller den som eljest har till yrke att föra andras talan inför rätta må ej vara nämndeman.

Valbar till nämndeman är myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i kommunen *eller, i fråga om nämndeman i hovrätt, i länet eller den del därav som hör till hovrätten*, och ej fyllt sjuttio år. Lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller den som eljest har till yrke att föra andras talan inför rätta må ej vara nämndeman.

Ej må annan vägra att mottaga uppdrag som nämndeman än den som fyllt sextio år eller eljest uppgiver giltigt hinder. Den som avgått ur

² Senaste lydelse 1975:1288.

³ Senaste lydelse 1975:1288.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

nämnden vare ej skyldig att åter inträda förrän efter sex år.

Rätten prövar självantaget den valdes behörighet.

7 §⁴

*Val av nämndeman i tingsrätt
förrättas av kommunfullmäktige.*

*Val av nämndeman i hovrätt
förrättas av landstinget eller, om i
länet finns kommun som ej ingår i
landstingskommun, av landstinget
och kommunfullmäktige med den
fördelning dem emellan som läns-
styrelsen bestämmer efter befolk-
ningstalen. I Gotlands län för-
rättas valet av kommunfullmäktige
i Gotlands kommun.*

*Valet skall vara proportionellt,
om det begäres av minst så många
väljande som motsvarar det tal,
vilket erhålles, då samtliga väljan-
des antal delas med det antal per-
soner valet avser, ökat med 1. Om
förfarandet vid sådant proportio-
nellt val är särskilt föreskrivet.*

8 §⁵

Nämndeman väljes för sex år, dock äge han avgå efter två år. Visar nämndeman giltigt hinder, må rätten även tidigare entlediga honom. Nämndeman, som fyllt sextio år, äge ock avgå ur nämnden. Upphör nämndeman att vara valbar, vare uppdraget förfallet; dock må den som uppnått sjuttio års ålder utan hinder därav tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål, i vars handläggning han förut deltagit.

Avgår nämndeman under tjänstgöringstiden, utses ny nämndeman för återstående tid. Ändras antalet nämndemän inom domsagan, får nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

Avgår nämndeman under tjänstgöringstiden, utses ny nämndeman för återstående tid. Ändras antalet nämndemän inom domsagan *eller länet* får nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

29 kap.

1 §⁶

Yppas vid överläggning till dom eller beslut skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

Har nämnd säte i rätten, säge

I tingsrätt skall, om nämnd har

⁴ Förutvarande 7 § upphävd genom 1975:1288.

⁵ Senaste lydelse 1975:1288.

⁶ Senaste lydelse 1975:1288.

Nuvarande lydelse

först ordföranden och, om ytterligare en lagfaren domare sitter i rätten, sedan denne sin mening. Ordföranden inhämta därefter nämndens mening.

Vid omröstning i annat fall skall den yngste i rätten först yttra sig och sedan var efter annan, såsom de hava säte i rätten. Har målet beretts av viss ledamot, säge han först sin mening.

Envar angive de skäl, varå han grundar sin mening.

Föreslagen lydelse

säte i rätten först ordföranden och, om ytterligare en lagfaren domare sitter i rätten, sedan denne säga sin mening. Ordföranden inhämta därefter nämndens mening.

Vid omröstning i annat fall skall den yngste i rätten först yttra sig och sedan var efter annan, såsom de hava säte i rätten. Har målet beretts av viss ledamot, säge han först sin mening. *I hovrätt skall dock, om nämndemän ingå i rätten, dessa sist säga sin mening.*

3 §⁷

Yppas, då rätten består av en lagfaren domare och nämnd, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Yppas, då rätten består av två lagfarna domare och nämnd, annan mening än sådan som omfattas av de lagfarna domarna och förena sig, när sex sitta i nämnden, minst fem och eljest minst fyra nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening. I annat fall gälle den mening som omfattas av de lagfarna domarna. Förena sig dessa ej om en mening, gälle av deras meningar den som biträdades av de flesta av nämndemännen eller, om lika många biträda vardera meningen, den som är lindrigast; kan ej någon mening anses som lindrigare, gälle ordförandens. Om det erfordras, sker i fall som nu avses fortsatt omröstning inom nämnden för att utröna hur många som biträda vardera meningen.

Yppas i tingsrätt, då rätten består av en lagfaren domare och nämnd, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Yppas, då tingsrätten består av två lagfarna domare och nämnd, annan mening än sådan som omfattas av de lagfarna domarna och förena sig, när sex sitta i nämnden, minst fem och eljest minst fyra nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening. I annat fall gälle den mening som omfattas av de lagfarna domarna. Förena sig dessa ej om en mening, gälle av deras meningar den som biträdades av de flesta av nämndemännen eller, om lika många biträda vardera meningen, den som är lindrigast; kan ej någon mening anses som lindrigare, gälle ordförandens. Om det erfordras, sker i fall som nu avses fortsatt omröstning inom nämnden för att utröna hur många som biträda vardera meningen.

⁷ Senaste lydelse 1975:1288.

Nuvarande lydelse

Vid omröstning, *då nämnd ej har säte i rätten*, gälle den mening, som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, *då ej någon mening kan anses som lindrigare*, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

Föreslagen lydelse

Vid omröstning *i annat fall* gälle den mening, som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, *då ej någon mening kan anses som lindrigare*, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

4 §⁸

Yppas vid omröstning, *då nämnd ej har säte i rätten*, flera än två meningar, utan att någon enligt 3 § skall gälla, skola de röster, som äro ogynnsammast för den tilltalade, sammanläggas med de för honom därefter minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen fortsättas efter samma grund, till dess någon mening skall gälla; kan ej någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, gälle den mening, för vilken rösterna äro flera än för annan, eller, om för flera meningar rösterna äro lika många, den som biträts av den främste bland dem, som röstat för någon av dessa meningar.

Yppas vid omröstning, *som avses i 3 § tredje stycket*, flera än två meningar, utan att någon skall gälla, skola de röster, som äro ogynnsammast för den tilltalade, sammanläggas med de för honom därefter minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen fortsättas efter samma grund, till dess någon mening skall gälla; kan ej någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, gälle den mening, för vilken rösterna äro flera än för annan, eller, om för flera meningar rösterna äro lika många, den som biträts av den främste bland dem, som röstat för någon av dessa meningar.

7 §

Har nämnden enligt 3 § bestämt rättens avgörande, svare för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

Har nämnden enligt 3 § *ensam* bestämt rättens avgörande, svare för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

⁸ Senaste lydelse 1958:8.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

30 kap.

7 §⁹

Innan dom beslutas, skall överläggning hållas. *Har nämnd säte i rätten, framställe ordföranden saken och vad lag stadgar därom.*

Innan dom beslutas, skall överläggning hållas. *Ingå nämndemän i rätten, framställe ordföranden eller, om målet beretts av annan lagfaren domare, denne saken och vad lag stadgar därom.*

Då huvudförhandling ägt rum, skall samma eller sist nästa helgfria dag överläggning hållas och, om det kan ske, dom beslutas och avkunnas. Finnes rådrum för domens beslutande eller avfattande oundgängligen erforderligt, må rätten besluta anstånd därmed; domen skall dock, om ej synnerligt hinder möter, skriftligen avfattas och meddelas, då den tilltalade är häktad, inom en vecka och i annat fall inom två veckor efter förhandlingens avslutande. Avkunnas ej domen vid huvudförhandlingen, skall den avkunnas vid annat rättens sammanträde eller ock meddelas genom att den hålles tillgänglig å rättens kansli; vid huvudförhandlingen skall underrättelse givas om tiden och sättet för domens meddelande.

Avgöres mål utan huvudförhandling, skall, så snart ske kan, överläggning hållas samt domen beslutas, skriftligen avfattas och meddelas. Meddelandet skall ske genom att domen hålles tillgänglig å rättens kansli. Underrättelse om tiden för meddelandet skall senast samma dag avsändas till parterna.

Avkunnande av dom må ske genom återgivande av domslutet och skälen jämte meddelande av fullföljdshänvisning.

Har skiljaktig mening förekommit, skall denna meddelas parterna på samma tid och sätt som domen.

När mål avgjorts, skall skriftlig underrättelse om utgången i målet snarast givas den tilltalade. Närmare föreskrifter härom meddelas av regeringen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1977. I mål som i hovrätt företagits till avgörande före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Nyval av nämndemän för hovrätt för tiden från och med år 1977 skall med tillämpning av de nya bestämmelserna äga rum under år 1976. Valet förrättas av landsting och i förekommande fall kommunfullmäktige, som nyvalts under år 1976. Härvid skall halva antalet nämndemän utses för en tid av tre år och återstoden för en tid av sex år.

2 Förslag till

Lag om ändring i giftermålsbalken

Härigenom föreskrives i fråga om giftermålsbalken¹

dels att i 15 kap. 30 § första stycket ordet "rätten" skall bytas ut mot "underrätt",

⁹ Senaste lydelse 1974:573.

¹ Balken omtryckt 1973:645.

dels att i balken skall införas en ny paragraf, 15 kap. 30 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

30 a §

Vid huvudförhandling i mål som avses i 29 § är hovrätt domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän få ej sitta i rätten. Har målet i underätten avgjorts utan nämnd, är dock hovrätten domför även med enbart lagfarna domare enligt vad som sägs i 2 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken.

Deltaga nämndemän enligt första stycket i målets avgörande, skall vid omröstning gälla vad som är föreskrivet angående omröstning i tvistemål. Nämndemännen skola dock säga sin mening sist.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1977.

I mål som i hovrätt företagits till avgörande före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

3 Förslag till

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrives i fråga om föräldrabalken¹

dels att 20 kap. 36 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i 21 kap. skall införas en ny paragraf, 14 §, av nedan angivna lydelse.

20 kap.

36 §¹

I mål om äktenskaplig börd, vårdnad, umgängesrätt, underhåll och omyndighetsförklaring eller dess hävande äger vad som föreskrives i 15 kap. 29 och 30 §§ gif-

I mål om äktenskaplig börd, vårdnad, umgängesrätt, underhåll och omyndighetsförklaring eller dess hävande äger vad som föreskrives i 15 kap. 29, 30 och

¹ Balken omtryckt 1974:1038.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

termålsbalken motsvarande till-
lämpning.

30 a §§ giftermålsbalken motsva-
rande tillämpning.

21 kap.
14 §

*Vid handläggning i kammarrätt
av mål enligt detta kapitel skola
nämndemän ingå i rätten.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1977.

I mål som i hovrätt eller kammarrätt företagits till avgörande före ikraft-
trädandet gäller äldre bestämmelser.

4 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1971:289) om allmänna för-
valtningsdomstolar

dels att 12, 13 och 15 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

*dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 12 a §, av nedan angivna
lydelse.*

12 §¹

Kammarrätt är domför med tre ledamöter. Fler än fyra får ej sitta i rätten. Om domförhet vid be-
handling av mål om fastighets-
taxering finns bestämmelser
i taxeringsförordningen (1956:623).

Kammarrätt är domför med tre
lagfarna ledamöter. Fler än fyra
lagfarna ledamöter får ej sitta i
rätten.

*När det är särskilt föreskrivet att
nämndemän skall ingå i rätten,
är kammarrätt domför med tre
lagfarna ledamöter och två näm-
ndemän. Fler än fyra lagfarna leda-
och tre nämndemän får i sådant
fall ej sitta i rätten. Kammarrätt
är dock domför utan nämndemän*

1. *vid prövning av besvär över be-
slut som ej innebär att målet
avgöres,*
2. *vid förordnande rörande saken i
avvaktan på målets avgörande*

¹ Senaste lydelse 1974:577.

Nuvarande lydelse

Regeringen bestämmer i vilken omfattning åtgärd som avser endast måls beredande får vidtagas av ledamot i kammarrätten eller av annan tjänsteman vid denna.

Föreslagen lydelse

- samt vid annan åtgärd som avser endast måls beredande,
3. vid beslut varigenom domstolen skiljer sig från målet utan att detta prövats i sak.

Handlägges mål som avses i andra stycket gemensamt med annat mål, får nämndemän deltaga vid handläggningen även av det senare målet.

Om domförhet vid behandling av mål om fastighetstaxering finns bestämmelser i taxeringslagen (1956:623).

Regeringen bestämmer i vilken omfattning åtgärd som avser endast måls beredande får vidtagas av lagfaren ledamot i kammarrätten eller annan tjänsteman vid denna.

12 a §

I kammarrätts domkrets skall för kammarrätten finnas nämndemän till det antal, som föreskrives av regeringen. Regeringen fastställer för varje län inom domkretsen det antal nämndemän som skall utses. Kammarrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Nämndeman i kammarrätt utses genom val. I fråga om val av samt valbarhet, rätt till avsägelse, mandatperiod och behörighet för nämndeman i kammarrätt äger vad som föreskrivits om nämndeman i läns-skatterätt och länsrätt motsvarande tillämpning.

Regeringen får för visst län förordna att nämndemän i kammarrätt skall väljas bland dem som för samma mandatperiod har utsetts till nämndemän i hovrätt. Nämndeman i hovrätt får även i annat fall, om han är behörig därtill, tjänstgöra som nämndeman i den kammarrätt inom vars domkrets han är kyrkobokförd.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

13 §

I fråga om omröstning i allmän förvaltningsdomstol gäller bestämmelserna i 16 och 29 kap. rättegångsbalken i tillämpliga delar.

I fråga om omröstning i allmän förvaltningsdomstol gäller bestämmelserna i 16 och 29 kap. rättegångsbalken *om omröstning i hovrätt* i tillämpliga delar.

15 §²

Ledamot och föredragande i allmän förvaltningsdomstol skall vara svensk medborgare. Den som är omyndig eller i konkurstillstånd får ej utöva befattning som ledamot eller föredragande.

Ledamot och föredragande i allmän förvaltningsdomstol skall vara svensk medborgare. Den som är omyndig eller i konkurstillstånd får ej utöva befattning som ledamot eller föredragande. *I fråga om nämndeman i kammarrätt gäller vad som är särskilt föreskrivet.*

Ledamot och föredragande i allmän förvaltningsdomstol skall ha avlagt domared.

De som står i sådant förhållande till varandra som sägs i 4 kap. 12 § rättegångsbalken får ej samtidigt tjänstgöra som ledamöter i allmän förvaltningsdomstol.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1977. I mål som i kammarrätt företagits till avgörande före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Nyval av nämndemän för tiden från och med år 1977 skall med tillämpning av de nya bestämmelserna äga rum under år 1976. Valet förrättas av landsting och i förekommande fall kommunfullmäktige, som nyvalts under år 1976. Härvid skall halva antalet nämndemän utses för en tid av tre år och återstoden för en tid av sex år.

5 Förslag till**Lag om ändring i utlänningslagen (1954:193)**

Härigenom föreskrives att 44 § utlänningslagen (1954:193)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

44 §

Polismyndighets beslut om avvisning må överklagas av utlännings-
Klagan föres hos den centrala utlänningsmyndigheten genom besvär.

Förvaltningsdomstols beslut om utvisning må överklagas av utlän-

Förvaltningsdomstols beslut om utvisning må överklagas av utlän-

² Senaste lydelse 1975:1296.

¹ Lagen omtryckt 1975:1358.

Nuvarande lydelse

ningen. Klagan föres enligt bestämmelserna i förvaltningsprocesslagen (1971:291).

Föreslagen lydelse

ningen. Klagan föres enligt bestämmelserna i förvaltningsprocesslagen (1971:291). *Vid handläggning i kammarrätt av mål om utvisning skall nämndemän ingå i rätten.*

Om klagan rörande förvisning gäller vad eljest är stadgat om klagan över allmän domstols dom eller beslut.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1977.

I mål som i kammarrätt företagits till avgörande före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

6 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1954:579) om nykterhetsvård

Häriigenom föreskrives att 62 a § lagen (1954:579) om nykterhetsvård¹ skall ha nedan angivna lydelse.

62 a §

Bestämmelserna i 27 § första stycket andra punkten och andra stycket skola äga motsvarande tillämpning vid prövning i högre rätt av fråga om tvångsintagning.

Vid handläggning i kammarrätt av mål angående tvångsintagning enligt 18 eller 55 §, mål angående villkorligt anstånd med verkställighet eller förverkande av sådant anstånd enligt 35 § samt mål angående kvarhållande enligt 45 § skall nämndemän ingå i rätten.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1977.

I mål som i kammarrätt företagits till avgörande före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

¹ Lagen omtryckt 1971:307.

7 Förslag till Lag om ändring i barnavårdslagen (1960:97)

Härigenom föreskrives att i barnavårdslagen (1960:97)¹ skall införas en ny paragraf, 12 kap. 84 §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 kap.

84 §

Vid handläggning i kammarrätt av mål angående omhändertagande för samhällsvård enligt 29 eller 31 §, mål angående sådan samhällsvårds slutliga upphörande enligt 42 §, mål angående återupptagande av villkorligt upphörd samhällsvård enligt 43 § första stycket, mål angående förbud att taga barn från fosterhem enligt 50 § första stycket samt mål angående intagning i eller utskrivning från ungdomsvårdsskola, dock ej när fråga är endast om intagning av den som omhändertagits för utredning, skall nämndemän ingå i rätten.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1977.

I mål som i kammarrätt företagits till avgörande före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

¹ Lagen omtryckt 1971:308.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1976-02-26

Närvarande: statsrådet Sträng, ordförande, och statsråden Andersson, Johansson, Holmqvist, Aspling, Geijer, Bengtsson, Norling, Carlsson, Feldt, Sigurdsen, Gustafsson, Zachrisson, Leijon, Peterson.

Föredragande: statsrådet Geijer.

Proposition med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken m.m.

1 Inledning

I betänkandet (SOU 1974:96) En öppnare domarbana har 1972 års domarutredning lagt fram förslag om en genomgripande omdaning av domarkarriären vid såväl de allmänna domstolarna som de allmänna förvaltningsdomstolarna. I betänkandet behandlas också frågor om hovrätts domförhet och hovrättsavdelnings organisation samt om medverkan av lekmän i hovrätt och kammarrätt. Av utredningen utarbetat lagförslag avseende den senare frågan, bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Yttranden över betänkandet har efter remiss avgetts av högsta domstolen (HD), regeringsrätten, justitiekanslern (JK), riksåklagaren (RÅ), samtliga hovrätter och kammarrätter, riksskatteverket, rikspolisstyrelsen, statskontoret, statens personalnämnd, länsstyrelserna i Östergötlands, Malmöhus, Skaraborgs, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Väster-norrlands och Västerbottens län, universitetskanslersämbetet efter hörande av de juridiska fakulteterna, Stockholms, Göteborgs och Malmö tingsrätter, Södra allmänna advokatbyrån i Stockholm, de allmänna advokatbyråerna i Vänersborg och Gävle, riksdagens ombudsmän (JO), riksdagens förvaltningskontor, Svenska kommunförbundet, lands-tingsförbundet, kriminalvårdsstyrelsen, centralnämnden för fastig-hetsdata, socialstyrelsen, försäkringsdomstolen, postverket, statens

naturvårdsverk, koncessionsnämnden för miljöskydd, patent- och registreringsverket, marknadsdomstolen, näringsfrihetsombudsmannen, konsumentombudsmannen, konsumentverket, arbetsdomstolen, notarie-nämnden, Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund, Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Föreningen Sveriges stats-åklagare, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges kronofogdar, Föreningen Sveriges länspolischefer, Föreningen Sveriges polismästare, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Sveriges industriförbund, Svenska bankföreningen, Svenska försäkringsbolags riksförbund, Sveriges förenade studentkårer samt ett antal nämndemannaföreningar. Hovrätterna har bifogat yttranden från ett flertal tingsrätter.

Domstolsverket har i en till justitiedepartementet överlämnad promemoria den 27 november 1975 behandlat de praktiska konsekvenserna av förslaget om lekmän i hovrätt och kammarrätt.

Jag har redan tidigare anmält att utredningens modell för en förändrad domarbana har mötts av mycket stark kritik vid remissbehandlingen och att jag bl.a. på grund härav inte avser att lägga fram något på denna modell grundat förslag till ny domarkarriär (se prop. 1975/76:100 bil. 4 s. 46). Av de övriga i betänkandet framlagda förslagen tas i det följande endast upp frågan om medverkan av lekmän i hovrätt och kammarrätt.

2 Nuvarande ordning m.m.

2.1 Hovrätts och kammarrätts domförhet och arbetsformer

Hovrätt

De grundläggande reglerna om hovrätt finns i 2 kap. rättegångsbalken (RB). Närmare bestämmelser om hovrätts organisation och verksamhet finns i hovrättsinstruktionen (1974:692).

Hovrätt är överrätt i mål och ärenden som fullföljs från allmän underrätt. Hovrätt är domför med fyra lagfarna ledamöter. Fler än fem ledamöter får inte sitta i rätten (2 kap. 4 § RB). Det finns sex hovrätter: Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland och hovrätten för Övre Norrland (2 kap. 6 § RB).

Hovrätts sammanträden hålls i princip på dess kansliort. Hovrätten får dock även sammanträda på annan ort om det finns särskilda skäl för det. Det finns vidare särskilda bestämmelser om s.k. hovrättsting, varvid hovrätten som regel fyra gånger om året skall hålla sammanträde för huvudförhandling i mål från mer avlägsna delar av domkretsen (2 kap. 5 § RB). De olika hovrätternas kansli- och tingsorter framgår av följande uppställning.

Hovrätt	Kansliort	Tingsort
Svea hovrätt	Stockholm	Örebro, Falun och Gävle
Göta hovrätt	Jönköping	Linköping eller Norrköping samt Kalmar
Hovrätten över Skåne och Blekinge	Malmö	Karlskrona eller Karlshamn
Hovrätten för Västra Sverige	Göteborg	Borås och Karlstad
Hovrätten för Nedre Norrland	Sundsvall	Bollnäs eller Hudiksvall samt Östersund
Hovrätten för Övre Norrland	Umeå	Luleå

Som princip gäller att hovrätten skall hålla huvudförhandling innan den avgör tvistemål eller brottmål, dvs. mål som har fullföljts genom vad. I besvärsmål hålls inte huvudförhandling utan avgörs målet "på handlingarna" efter föredragning. I inte ringa omfattning kan emellertid även tviste- och brottmål avgöras på handlingarna.

Huvudförhandling är enligt 50 kap. 21 § RB inte nödvändig i tvistemål, om vadetalan har medgetts eller uppenbarligen är ogrundad. Detsamma gäller om målet endast rör pengar eller sådant som kan uppskattas i pengar och värdet inte uppgår till det vid tidpunkten för underrättens dom gällande basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. En förutsättning härför är dock att inte båda parterna önskar huvudförhandling. Ibland kan mål avgöras på handlingarna utan hänsyn till tvistens värde. Detta är fallet med dispositiva mål samt mål där tvisten rör endast en rättstillämpningsfråga. Förutsättningen för skriftlig handläggning i dessa båda fall är, att båda parterna begär skriftlig handläggning och att hovrätten anser det uppenbart att huvudförhandling inte behövs. Det kan dessutom förekomma, att hovrätt på grund av bestämmelser i annan författning än RB får avgöra vissa mål utan huvudförhandling.

Brottmål får enligt 51 kap. 21 § RB avgöras efter föredragning, om talan av åklagaren förs endast till den tilltalades förmån eller om talan, som förs av den tilltalade, har biträts av åklagaren. Mål kan vidare avgöras efter föredragning, om underrätten har frikänt den tilltalade eller har eftergett påtöjd för brottet eller har funnit honom vara fri från påföljd på grund av själslig abnormitet eller har dömt honom till böter eller fällt honom till vite och det inte i hovrätten förekommer någon anledning att döma till svårare straff eller till annan påföljd.

Allmänt gäller att huvudförhandling inte behövs i fråga om sådana

avgöranden som inte avser själva saken, dvs. avskrivnings- och avvísningsbeslut samt beslut under rättegången.

De mål som kommer in till hovrätt fördelas på rotlar. På varje avdelning skall samtliga ledamöter utom ordföranden inneha en rotel. Ledamot som innehar rotel har att som referent i de mål som tilldelats roteln leda målens beredande och delta i deras handläggning och avgörande. Sedan ett mål tilldelats en rotel, tas det om hand av en fiskal eller fiskalsaspirant på avdelningen. Denne företar under rotelinnehavarens (referentens) ledning en förberedande granskning av målet. Han undersöker bl.a. om part bör föreläggas att förtydliga eller fullständiga fullföljdsinlägga eller förete fullmakt eller om det finns anledning att avvisa målet. Vidare ser han till att övriga frågor som kräver omedelbar åtgärd blir behandlade samt att övriga förberedande åtgärder vidtas. Referenten tar slutligen i samråd med fiskalen ställning till om målet skall avgöras på handlingarna eller sättas ut till huvudförhandling.

Mål som skall avgöras på handlingarna föredras av fiskal eller fiskalsaspirant om inte det på grund av målets beskaffenhet eller eljest föreligger särskilda skäl att målet skall föredras av ledamot. Föredraganden sätter i allmänhet upp förslag till dom eller beslut före föredragningen. Efter denna hålls överläggning och beslutas preliminärt domen eller beslutet. Sedan lämnas målet över till referenten, som har att kontrolläsa handlingarna i målet och justera fiskalens eller aspirantens förslag. Förslaget till dom eller beslut cirkulerar därefter mellan övriga ledamöter. Inte sällan hålls ny överläggning. Vid cirkulation eller vid fortsatt överläggning tar ledamöterna slutlig ställning. Därefter meddelas dom eller beslut. Detta skall i allmänhet ske inom sex veckor från det målet föredragits för avgörande.

I huvudförhandlingsmål avgör fiskalen i samråd referenten, vilka som skall kallas till huvudförhandlingen och när denna skall äga rum. I tveksamma fall tas frågan upp med ordföranden eller avdelningen. Om särskild sessionsplan inte finns, bestäms tiden för huvudförhandlingen efter samråd med ordföranden. Kallelser utfärdas av kanslipersonalen. Fiskalen upprättar en s.k. huvudförhandlingspromemoria, som bl.a. innehåller en redogörelse för förekommande rättsfrågor och hänvisningar till litteratur och rättsfall. Vidare upprättar fiskalen ett förslag till s.k. rubrik, som skall granskas av referenten. Handlingarna tillställs ledamöterna före förhandlingen. Akten lämnas till referenten, som granskar den närmare före huvudförhandlingen. Övriga ledamöter läser före förhandlingen endast de överlämnade handlingarna. Efter huvudförhandlingens slut hålls överläggning. I mindre komplicerade mål beslutas och avkunnas domen genast. I annat fall tar ledamöterna vid denna överläggning preliminärt ställning till utgången. Det beslutas att dom skall meddelas viss senare dag, i allmänhet efter cirka 14 dagar. Under mellantiden sker ytterligare överläggningar och studier av målet. Expediering av dom eller beslut ombesörjs av hovrättens kanslipersonal.

Kammarrätt

De grundläggande bestämmelserna om kammarrätt finns i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar. Närmare bestämmelser om organisation och verksamhet finns i kammarrättsinstruktionen (1975:515). Beträffande förfarandet finns de huvudbestämmelserna i förvaltningsprocesslagen (1971:291).

Kammarrätt prövar besvär i förvaltningsärenden där detta är särskilt föreskrivet (8 § lagen om allmänna förvaltningsdomstolar). Det finns tre kammarrätter: kammarrätten i Stockholm, kammarrätten i Göteborg och kammarrätten i Sundsvall (1 §). Förslag om inrättande av ytterligare en kammarrätt har lagts fram i prop. 1975/76:100 bil. 4 s. 57. Kammarrätt är delad i avdelningar, var och en bestående av president eller kammarrättslagman som ordförande och minst två kammarrättsråd, varav en är vice ordförande (11 §). Kammarrätten är domför med tre ledamöter. Fler än fyra domare får inte sitta i rätten. Vissa särbestämmelser gäller i fastighetstaxeringsmål (12 §).

Förfarandet i kammarrätt är liksom i övriga förvaltningsdomstolar i princip skriftligt. Muntlig förhandling får dock äga rum om det kan antas vara till fördel för utredningen (8 § förvaltningsprocesslagen). Sådan förhandling förekommer dock sällan. Det helt övervägande antalet mål avgörs på handlingarna efter föredragning. Med de avvikelser som betingas av det skriftliga förfarandet följer det inre arbetet i kammarrätt i huvudsak samma former som i hovrätt. Målen föredras för avgörande av fiskal, fiskalsaspirant eller i den utsträckning kammarrätten bestämmer av rotelinnehavaren eller annan ledamot. Ledamotsföredragning förekommer oftare i kammarrätt än i hovrätt. Förslag till dom eller beslut cirkulerar sedan som regel mellan ledamöterna innan slutligt avgörande fattas och avgörandet meddelas.

2.2 Lekmäns deltagande i rättskipningen

De allmänna domstolarna. Tingsrätt består i brottmål enligt 1 kap. 3 § RB av en lagfaren domare med nämnd. Kan huvudförhandlingen i målet beräknas pågå mera än fyra veckor får dock två lagfarna domare och nämnd sitta i rätten. I nämnden sitter fem nämndemän. I omfattande mål får sex nämndemän delta. Inträffar förfall för nämndeman sedan huvudförhandling har påbörjats, är rätten domför med fyra i nämnden (1 kap. 4 §). Vid huvudförhandling i mål om brott för vilket inte är stadgat svårare straff än böter är dock tingsrätt domför med endast en lagfaren domare.

I tvistemål består tingsrätt enligt huvudregeln av tre eller högst fyra lagfarna domare (1 kap. 3 §). Vid s.k. särskild huvudförhandling i vissa familjerättsliga tvistemål deltar dock nämnd även i tingsrätt. Detta är fallet i äktenskapsmål, boskillnadsmål och mål rörande bodelning liksom i mål angående familjerättsligt underhåll, äktenskaplig börd, vårdnad,

umgängesrätt och omyndighetsförklaring eller hävande av omyndighetsförklaring samt faderskap till barn utom äktenskap. Sammansättningen är i dessa fall densamma som vid huvudförhandling i brottmål bortsett från att någon möjlighet att låta två juristdomare ingå inte finns här (15 kap. 29 och 30 §§ giftermålsbalken, 20 kap. 36 § föräldrabalken samt 12 § lagen 1969:618 om fastställande av faderskap till barn utom äktenskap). Om tvistemål avgörs på annat sätt än efter särskild huvudförhandling, t.ex. efter huvudförhandling i förenklad form, avgörs målet av en lagfaren domare.

Domarutredningens betänkande innehåller vissa uppgifter om tillämpningen av olika sammansättningsformer. I tingsrätterna avgjordes under år 1971 sammanlagt 57.090 tvistemål och 89.245 brottmål. Av dessa avgjordes 15.525 tvistemål och 78.847 brottmål efter huvudförhandling. 9.027 av tvistemålen var av familjerättslig natur. I 1.140 tvistemål och 58.374 brottmål medverkade nämnd vid avgörandet.

I fråga om omröstning i brottmål finns regler i 29 kap. RB. När nämnd har säte i rätten skall ordföranden först säga sin mening och därefter inhämta nämndens (1 §). Vid meningsskiljaktighet mellan nämnd och ordförande gäller nämndens mening, om minst fyra nämndemän eller, då i nämnden endast är fyra, minst tre nämndemän är av samma mening om både domskälen och domslutet. I annat fall gäller ordförandens mening. Särskilda omröstningsbestämmelser finns för det fallet att två lagfarna domare ingår i rätten (3 §). Nämndens rösträtt brukar betecknas som kollektiv, eftersom nämnden endast som grupp kan diktera avgörandet. I den praktiskt viktigaste situationen nämligen att två meningar står mot varandra innebär omröstningsbestämmelserna i sak detsamma som om individuell rösträtt hade gällt med utslagsröst för ordföranden. Nämndeman har rätt att få skiljaktig mening antecknad men är inte skyldig att låta anteckna sådan mening. När nämnd deltar vid avgörande av tvistemål gäller motsvarande omröstningsbestämmelser. När rätten har juristkollegial sammansättning — i brottmål i överrätt och i tvistemål — gäller individuell rösträtt.

I vissa mål har tingsrätt en sammansättning, som avviker från vad som har sagts nu. I *tryckfrihetsmål* prövas frågan om skrift är brottslig av en jury bestående av nio lekmän (12 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen). Rätten utgörs av tre lagfarna domare. När tingsrätt dömer som *fastighetsdomstol*, består den normalt av två lagfarna ledamöter, en tekniskt sakkunnig ledamot benämnd fastighetsråd och två nämndemän. I mål om arrende, hyra, bostadsrätt eller tvångsförvaltning av bostadsfastighet består dock fastighetsdomstolen i princip av två lagfarna ledamöter och tre nämndemän (3 § lagen 1974:1064 om domstolar i fastighetsmål). Tingsrätt består, när den utgör *vattendomstol*, vanligen av en lagfaren domare, en teknisk ledamot och två nämndemän (11 kap. 2 § vattenlagen 1918:523).

I fastighetsdomstol och vattendomstol gäller individuell rösträtt för alla som deltar i avgörandet. För att en skrift skall anses brottslig i tryckfri-

hetsmål fordras att minst sex jurymän är ense om detta. De lagfarna ledamöter som ingår i tingsrätt vid förhandling inför jury kan dock frikänna den tilltalade eller hänföra brottet under mildare straffbestämmelse än den som juryn har tillämpat.

Nämndemän ingår inte i vare sig *hovrätts* eller *högsta domstolens* sammansättning.

Förvaltningsdomstolarna. Länsskatterätt och länsrätt består av ordförande och nämndemän. Rätten är i allmänhet domför med ordförande och tre nämndemän. Fler än fyra nämndemän får inte tjänstgöra i rätten. *Fastighetstaxeringsrätt* består av ordförande, värderingstekniska ledamöter och nämndemän och är domför med ordförande, en värderingsteknisk ledamot och två nämndemän (5 § lagen 1971:52 om skatterätt, fastighetstaxeringsrätt och länsrätt). Nämndemännen har individuell rösträtt. Skatterätt och länsrätt är domför utan nämndemän i ej ringa omfattning. Under budgetåret 1972/73 avgjordes enligt domarutredningens betänkande av länsskatterätterna 121.199 mål med och 39.747 mål utan nämnd samt av länsrätterna 12.902 mål och med 11.785 mål utan nämndemän.

Kammarrätt är domför med tre lagfarna ledamöter i samtliga mål utom fastighetstaxeringsmål. Fler än fyra får inte sitta i rätten (12 § lagen om allmänna förvaltningsdomstolar). Nämndemän finns inte vid kammarrätterna. I vissa fastighetstaxeringsmål skall förutom tre lagfarna ledamöter delta två särskilt utsedda ledamöter, som skall vara förfarna i praktiska värv och ha god kännedom om fastighetsförhållandena i allmänhet.

I *regeringsrätten* förekommer inte vare sig särskilda tekniskt sakkunniga ledamöter eller nämndemän.

2.3 Utländska förhållanden

Angående medverkan av lekmän i andra instans i vissa främmande länder kan nämnas följande.

I *Norge* deltar lekmän i lagmansretten. I brottmål prövas sålunda skuldfrågan av en jury bestående av tio lekmän (lagretten). I tvistemål kan på parts begäran eller om rätten finner det erforderligt tillkallas två-fyra lekmanndomare, "domsmenn". Det är mycket sällan som sådana domsmenn tillkallas. I *Danmark* medverkar lekmän vid prövning av brottmål i landsretten. I överklagade brottmål, beträffande vilka i underretten har deltagit lekmanndomare, utgörs sammansättningen av tre juristdomare och tre lekmanndomare, "domsmaend", vilka har individuell rösträtt. När landsret dömer i brottmål i första instans avgörs skuldfrågan av en jury bestående av tolv lekmän, naevninger, vilka även deltar i straffbestämningen. Lekmän deltar inte i hovrätt i *Finland*. Vid överprövning av mål i *Västtyskland*, *Frankrike* och *England* medverkar inte lekmän. Detta är inte heller fallet vid federal appellationsdomstol i *USA*.

3 Tidigare förslag angående lekmän i överrätt

En utförlig redogörelse för tidigare förslag som rör frågan om lekmanamedverkan i hovrätt finns i domstolskommitténs betänkande (SOU 1969:41) Fullföljd av talan (s. 93).

Processkommissionen diskuterade i sitt år 1926 avgivna betänkande (SOU 1926:31-33) utförligt frågan om lekmäns medverkan i rättskipningen. Kommissionen ansåg att nämnd borde delta i hovrätt vid handläggning av brottmål, där fråga kunde uppstå om att döma till straffarbete eller fängelse i mer än sex månader. Nämndemännen skulle vara fem. I handläggningen av dessa brottmål skulle dessutom delta tre lagfarna domare.

I prop. 1931:80 angående huvudlinjerna för en rättegångsreform föreslogs att nämnd skulle införas i hovrätt i grövre brottmål. Till stöd härför framhölls, att rättskipningen i dessa mål rörde medborgarens mest oförytterliga rättigheter och att det var angeläget, att allmänheten genom sina målsmän tog del i dömandets ansvar och därigenom fick förtroende för domstolens sätt att fullgöra sin maktpåliggande och ömtåliga uppgift. I riksdagen stannade kamrarna i olika beslut i nämndfrågan varför förslaget om nämnd i hovrätt föll.

Processlagberedningen (SOU 1938:43 och 44) fann inte skäl att föreslå införande av nämnd i hovrätt och något sådant förslag togs inte heller in i prop. 1942:5 genom vilken förslag till RB förelades riksdagen.

Domstolskommittén avvisade för sin del tanken på nämnd i hovrätt. Bl.a. hänvisades till att nämnd i hovrätt vid samverkan med ett juristkollegium aldrig kan få samma ställning och inflytande som i underrätt samt att medverkan av nämnd i hovrätt är förenad med stora praktiska olägenheter.

I prop. 1971:45 uttalades att skäl kan anföras för en lekmanarepresentation i hovrätt, även om lekmännens inflytande i hovrätt inte är av samma betydelse som i underrätt. Å andra sidan är åtskilliga praktiska svårigheter förenade med medverkan av nämnd i hovrätt. Under alla förhållanden ansågs inte ställning kunna tas till frågan om lekmanainflytande i hovrätt på grundval av kommitténs förslag. Ytterligare utredning var erforderlig.

För kammarrätternas del kan nämnas följande förslag.

Trafiknykterhetskommittén förde i sitt betänkande (SOU 1963:72) Nykterhet i trafik fram tanken på medverkan i körkortsmål av trafiksakkunniga lekmän i kammarrätt, om dessa mål skulle komma att handläggas där. Kommittén ansåg dock att skälen för lekmanamedverkan i dessa mål i kammarrätt var svagare än de skäl som talade för lekmanamedverkan på länsstyrelseplanet.

Förvaltningsdomstolskommittén yttrade i sitt betänkande (SOU 1966:70) Förvaltningsrättskipning att det inte kunde bestridas att det kunde vara av värde för rättskipningen i körkortsmål, om särskild trafiksakkunniga personer deltog vid målens behandling i kammarrätt. Kommittén fann sig

dock böra avstå från att föreslå medverkan av lekmän i körkortsmålen. Däremot föreslog kommittén att i barnavårds- och alkoholistmål skulle i kammarrätt ingå två sakkunniga ledamöter vid sidan av de tre juristledamöterna. Därvid framhölls bl.a. att endast få av kammarrätternas ledamöter kunde under de närmaste årtiondena förväntas besitta erfarenhet av socialt arbete.

I prop. 1971:30 med förslag till förvaltningsrättsreform avvisades dock tanken på att ge kammarrätt särskild sammansättning för handläggning av vissa mål. En domstol av kammarrätts typ borde tillföras sakkunskap i samma former, oavsett vilket specialområde det var fråga om. Detta borde ske i form av att särskild sakkunnig utom domstolen anlätades, vars utlåtande part givetvis måste få ta del av och bemöta. Speciella utredningar i socialt och medicinskt hänseende borde helst göras redan på länsstyrelseplanet.

4 Domarutredningen

Allmänna överväganden. Utredningen erinrar inledningsvis om att lekmän sedan gammalt har deltagit i rättskipningen i vårt land. Nämnden vid de allmänna underrätterna fyller en viktig uppgift och kan sägas ha bidragit till att bevara och fördjupa allmänhetens förtroende för domstolarna. Lekmän har av ålder deltagit även i avgöranden på beskattningsrättens område, t.ex. i taxeringsnämnd, i prövningsnämnd och numera i skatterätt.

Utredningen konstaterar att utvecklingen i samhället går mot att lekmannainflytande ges utrymme inom allt fler områden. Som också riksdagen har uttalat är detta allmänt sett värdefullt både för demokratin och för frågornas allsidiga belysning. Från principiell synpunkt kan dock skäl anföras både för och emot ett lekmannainflytande i hovrätt och kammarrätt. De skäl som brukar anföras till förmån för lekmannainflytande i domstolarna är mindre framträdande i överrätt än när det gäller underrätt. Därtill kommer de praktiska svårigheter som är förenade med att låta lekmän medverka. Sådana uppkommer vid planläggning av föredragning eller huvudförhandling, särskilt i fråga om mål som fordrar brådskande handläggning. Vidare försvåras fortsatta överläggningar i målen på annan dag än då målet har handlagts. Sådana överläggningar är ofta nödvändiga i hovrätt och kammarrätt med hänsyn till beskaffenheten av målen i dessa domstolar. Lekmannamedverkan medför även ökade kostnader.

Det är givet att de praktiska olägenheterna liksom kostnadsaspekterna måste beaktas när lekmanfrågan övervägs, fortsätter utredningen. Man bör emellertid akta sig för att tillmäta de praktiska olägenheterna alltför stor betydelse. Det är dessutom antagligt, att svårigheterna överskattas i början. Under alla förhållanden finns det skäl att anta att olägenheterna efter hand kan bemästras. Kostnaderna för lekmäns medverkan har inte heller större storleksordning. Frågan huruvida lekmän bör delta i den dömande

verksamheten eller ej bör därför i första hand besvaras med utgångspunkt från principiella hänsynstaganden. Om lekmän anses böra ingå i hovrätt och kammarrätt kan däremot praktiska, organisatoriska och ekonomiska synpunkter få avgörande betydelse när det gäller att bestämma omfattningen av lekmandedeltagandet. Enligt utredningen gäller det således i första hand att väga principiella skäl för och emot en lekmanamedverkan i hovrätt och kammarrätt.

Utredningen påpekar att vad som i den allmänna debatten främst brukar anföras som skäl för ett lekmannainflytande inom olika sektorer av samhällslivet är krav på insyn och kontroll samt medbestämmanderätt. Ett skäl som vid sidan härav brukar åberopas i fråga om lekmanamedverkan i domstol är att lekmännens deltagande ger domstolen ökade möjligheter att fatta riktiga avgöranden.

När det gäller utövandet av den dömande verksamheten finns i vårt land en rad garantier till skydd för den enskilde mot olika former av rättsövergrepp. I förhållande till regering och riksdag intar domstolarna en oberoende ställning. Domarna skall i sin yrkesutövning döma efter lag eller annan författning. Tillsynen över att detta sker utövas av JK och av riksdagen genom dess ombudsmän. En verksam kontroll av domarmaktens utövning ligger dessutom i domstolsförhandlingarnas offentlighet och medborgarnas tillgång till domstolarnas domar, protokoll och övriga handlingar. I vårt land torde av bl.a. dessa orsaker domstolarna åtnjuta allmänhetens förtroende oberoende av om lekmän deltar i dömandet eller inte. Främst beror naturligtvis detta förtroende på domstolarnas sätt att fullgöra sina åligganden.

När det just gäller frågan huruvida likväl hovrätterna och kammarrätterna bör tillföras lekmän kan det emellertid enligt utredningen hävdas att den insyn lekmännen får i domstolsarbetet är ägnad att förebygga eventuellt uppkommande misstankar hos allmänheten om bristande objektivitet och om klasstänkande o.d. i dömandet. En medverkan av lekmän i rättskipningen också i hovrätt och kammarrätt kan komma att ytterligare stärka allmänhetens förtroende för dömandet, även om deras deltagande i och för sig inte skulle leda till en säkrare och bättre rättskipning. Betydelsen av en sådan insyn får därför inte underskattas.

Vad angår lekmännens inverkan på själva rättskipningen konstaterar utredningen att lekmännens förmåga att tillföra domstolen erfarenheter och synpunkter som främjar en god prövning skiftar efter målens karaktär. De värden som lekmännen förutsätts tillföra domstolen är vid sidan av orts- och personkännedom främst allmän livserfarenhet och kännedom om skilda områden av det praktiska livet. Ändamålet med lekmanamedverkan är däremot inte att tillföra domstolen sakkunskap av specialistkaraktär. Sådan sakkunskap får i stället tillgodoses genom anlitande av särskilda sakkunniga. Betydelsen av att få orts- och personkännedom företrädd i domstolen anses f.ö. numera inte så betydelsefull som tidigare. Viktigare är

att lekmännens erfarenheter och kännedom från det praktiska livet kan inverka och att allmänt rådande värderingar bland medborgarna kommer till uttryck genom lekmännen. Uppenbart är att det är till fördel för rättskipningen att så mycket som möjligt av allmänna erfarenheter och kunskaper tillförs domstolarna.

Utredningen anför vidare att domstolen vid prövningen av ett mål regelmässigt ställs inför uppgiften dels att söka klarlägga de faktiska omständigheterna i målet, dels att på dessa tillämpa rättsreglerna. Bevisvärderingsfrågor lämpar sig i många fall för ett lekmannabedömande. Främst gäller detta i brottmål och mål rörande administrativa frihetsberövanden. Även om yrkesdomaren genom sin rutin i allmänhet har större möjligheter än lekmannadomaren att komma till en objektivt riktig bevisvärdering, kan hans bedömning vinna i tillförlitlighet genom att prövas mot lekmannadomarens på praktiska erfarenheter grundade uppfattning. Som exempel på andra frågor där en medverkan av lekmän är lämplig nämner utredningen val av påföljd i brottmål och liknande frågor.

Utredningen framhåller att rättsfrågor i allmänhet inte ligger lika väl till för lekmanamedverkan. Detta gäller särskilt specialrättsliga områden men också fall där sakfrågan till mycket stor del är beroende av kunskap om rättspraxis. I sådana fall kan lekmännen inte i någon högre grad väntas bidra till avgörandet av målet. Lekmannen kan dock vara ett nyttigt komplement till yrkesdomaren även i vissa rättstillämpningsfrågor. Utredningen erinrar i sammanhanget om ett uttalande av processkommissionen (SOU 1926:31 s. 86) att den lagfarne domaren med sinne för nödvändigheten av att lika fall behandlades lika kunde vara benägen att förbise skiljaktigheter i de enskilda fallen och lägga väl mycken vikt vid generaliseringssynpunkten. Lekmannadomaren var däremot gärna böjd att anlägga ett mera individualistiskt betraktelsesätt, vilket kunde främja en rättskipning efter den naturliga billighetens grundsats.

En invändning mot lekmanamedverkan i hovrätt och kammarrätt är, anför utredningen, att det där inte finns någon lekmanatradition medan däremot målen i första instans till stor del handläggs av yrkesdomare med nämnd. Tyngdpunkten i rättskipningen ligger dessutom i första instans. Det allt övervägande antalet mål stannar i underrätt. I överrätt intar också rättsfrågorna en mer framskjuten ställning. I och med införandet av de nya fullföljdsreglerna till högsta domstolen den 1 juli 1971 och till regeringsrätten den 1 januari 1972 har hovrätt och kammarrätt i praktiken blivit slutinstans i det stora flertalet dit fullföljda mål. Härigenom har frågan om enhetlighet i rättstillämpningen kommit att skjutas i förgrunden i ännu högre grad än tidigare.

Mot bakgrund av det anförda finner utredningen det naturligt att ett lekmanainflytande får ett mer begränsat utrymme i hovrätt och kammarrätt än i första instans. Även om lekmännen på grund av den juristkollegiala sammansättningen i hovrätt och kammarrätt får mindre inflytande där än i

underrätt är dock deras medverkan vid överläggning och omröstning värdefull. De till andra instans överklagade målen är i stor utsträckning sådana som särskilt starkt ingriper i den enskildes förhållanden. Ofta innehåller de även frågor av principiell räckvidd. Betydelsen av lekmanamedverkan i hovrätt och kammarrätt är därför större än vad antalet fullföljda mål tyder på. Även om utredningen inte vill göra gällande annat än att rättsfrågor intar en mer framskjuten ställning i överrätt än i underrätt förekommer dock bevisfrågor, påföljdsfrågor och skälighetsavvägningar även där i stor omfattning. De berörda invändningarna anses därför inte vara av sådan styrka att de i och för sig bör hindra att lekmän medverkar i hovrätt och kammarrätt.

Utredningens nu återgivna resonemang utmynnar i slutsatsen att övervägande skäl talar för ett lekmanadeltagande även i hovrätt och kammarrätt.

När det gäller omfattningen av den föreslagna lekmanamedverkan erinrar utredningen inledningsvis om att det främst är intresset av insyn och medinflytande från allmänhetens sida i de av yrkesdomare kollegialt sammansatta överrätterna som motiverar lekmanamedverkan även där. För att tillgodose detta önskemål är det inte nödvändigt att lekmän deltar i samtliga avgöranden i hovrätt och kammarrätt. Den inblick som lekmännen får genom att delta enbart i vissa avgöranden i dessa domstolar är tillräcklig för att ytterligare befästa allmänhetens förtroende för rättskipningen i dess helhet i dessa domstolar. Det torde från denna synpunkt inte heller finnas anledning att låta lekmän delta i flertalet mål. Enligt utredningen bör lekmanadeltagandet lämpligen begränsas till avgöranden som rör åtgärder som starkt ingriper i enskilds rättssfär i personligt eller ekonomiskt hänseende. Inom denna ram faller såväl mål där ett enskilt intresse står mot ett allmänt intresse som mål där enskilda intressen står mot varandra men där samhället har ett särskilt intresse för det sätt på vilket målen avgörs. Under förstnämnda kategori faller i första hand allvarigare typer av brottmål samt administrativa frihetsberövanden. Som exempel på den andra kategorin nämns familjemålen. Däremot föreligger enligt utredningen allmänt sett inte skäl för en lekmanamedverkan i dispositiva mål, dvs. mål i vilka parterna kan träffa förlikning med rättsligt bindande verkan. Kravet på lekmanainflytande i överrätt är vidare mindre starkt i mål som i underinstansen har avgjorts utan lekmän.

De praktiska svårigheter som en lekmanamedverkan för med sig hänger främst samman med planläggningen av domstolsarbetet. Det blir mer komplicerat att sätta ut huvudförhandling i hovrätt eller muntlig förhandling i kammarrätt. Även om lekmännens deltagande i mål där huvudförhandling förekommer inte fördröjer tiden för själva förhandlingen i någon väsentlig mån torde dock tiden för överläggning vanligtvis komma att bli längre. Dessutom kan betydande olägenheter uppkomma vid fortsatt överläggning i målet, något som inte är ovanligt i hovrätt och kammarrätt. Olägenheterna

med lekmanamedverkan kan från effektivitetssynpunkt bli än större i föredragningsmål, vilka f.n. handläggs på ett mycket enkelt och smidigt sätt. Målen föredras på för domstolsledamöterna lämpliga tider så snart som möjligt efter det att förberedelsearbetet har avslutats. Föredragning av mål som fordrar skyndsam handläggning kan därför på ett enkelt sätt inordnas i domstolsarbetet. Yrkesdomarnas kunskaper om den rättsliga materian möjliggör vidare en kort och koncentrerad föredragning och överläggning. Även om de svårigheter som är förenade med lekmanamedverkan inte skall överdrivas, kan de i föredragningsmålen bli betydande, anser utredningen.

Lekmän i hovrätt. I enlighet med sina allmänna överväganden finner utredningen att behovet av lekmanamedverkan i hovrätt i *tvistemål* i allmänhet inte är särskilt framträdande. Samhällets intresse av hur dessa mål avgörs är inte så stort. Ett skäl mot lekmanamedverkan i tvistemål i allmänhet är vidare att de i tingsrätt avgörs utan medverkan av lekmän. Utredningen påpekar att statsmakterna vid 1969 års underrättsreform fann att en sammansättning med ett juristkollegium är överlägsen en sammansättning med en lagfaren domare och nämnd när det gäller tvistemål i allmänhet. Dessa mål är nämligen ibland komplicerade i rättsligt hänseende eller erbjuder ett invecklat processmaterial som det krävs speciell erfarenhet och träning för att tränga in i och bedöma. Enligt utredningens uppfattning gäller dessa skäl emot en lekmanamedverkan i än högre grad i fråga om tvistemål i hovrätt. Lekmän bör därför inte delta i hovrätt vid handläggning av tvistemål i allmänhet.

När det gäller familjemålen är förhållandena däremot annorlunda, fortsätter utredningen. Vid särskild huvudförhandling i tingsrätt i dessa mål består rätten av en lagfaren domare och nämnd. Målen avser till övervägande delen frågor som av samhälleliga skäl har gjorts indispositiva. Det allmänna har därför ett betydande intresse av hur målen avgörs. Detta är särskilt framträdande när det gäller frågor rörande vårdnaden om barn och om rätt till umgänge med barn. Vårdnads- och umgägesfrågorna liksom frågor om äktenskapsskillnad och därmed sammanhängande spörsmål lämpar sig väl att avgöra under medverkan av lekmän. Utredningen anser det lämpligt att lekmän deltar i familjemål även i hovrätt.

Utredningen är tveksam om lekmän bör delta vid huvudförhandling i hovrätt även när målet i tingsrätten har avgjorts av ensamdomare utan nämnd. Det framstår då som mindre angeläget att vid fullföljd mot domen införa en sammansättning med lekmän i hovrätt. Särskilt om vårdnads- eller umgägesfråga blivit tvistig först efter tingsrättens dom kan emellertid lekmanadeltagande i hovrätt vara lämpligt även i mål som har avgjorts av ensamdomare i tingsrätt. Alternativa sammansättningar vid huvudförhandling i hovrätt i familjemål skulle också medföra en del praktiska svårigheter. Utredningen föreslår därför att lekmän ingår i hovrätts sammansättning i samtliga familjemål som avgörs vid huvudförhandling.

När det gäller lekmannadeltagande i mål som i hovrätt avgörs utan huvudförhandling anser utredningen att samma skäl som i fråga om vissa mål i hovrätt möjliggör deras avgörande på handlingarna talar för att lekmän inte bör delta. Lekmannamedverkan är sålunda överflödigt när vadetalan har medgetts eller är uppenbart ogrundad. För att mål i övrigt skall få avgöras på handlingarna förutsätts att tvisten i hovrätt endast rör ekonomiska värden av viss mindre omfattning eller också att anspråket är dispositivt eller att prövningen avser en ren rättstillämpningsfråga. I inget av dessa fall skulle deltagande av lekmän tillföra målet särskilda värden. Med hänsyn till de praktiska olägenheter, som är förknippade med lekmannamedverkan i föredragningsmål, anser utredningen att lekmän inte bör delta i avgörande av familjemål på handlingarna.

Vad angår de s.k. specialmålen anser utredningen inte att lekmän bör delta i hovrättens avgöranden i patentmål och sjörättsmål, vilka i tingsrätt avgörs utan lekmän. I fastighetsmål och vattenmål deltar däremot, förutom lagfarna ledamöter och särskilda ledamöter med teknisk sakkunskap, som regel även lekmän i avgörandena i första instans. I åtskilliga av målen står ett allmänt intresse mot ett enskilt intresse. Det finns enligt utredningen vissa omständigheter som i och för sig talar för en lekmannamedverkan i dessa specialmål. Utredningen anser likväl inte att lekmän bör delta på hovrättsnivån i dessa mål och framhåller därvid bl.a. att dessa mål i mycket stor utsträckning avgörs utan huvudförhandling i hovrätt.

Utredningen övergår härfter till *brottmålen* och framhåller att det i synnerhet är på detta område som lekmännen har betydelse för tilliten till domstolarna. Värdet av lekmännens medverkan i tingsrätterna är också allmänt erkänt. Särskilt gäller detta deras möjlighet att inverka på val av påföljd och liknande frågor, där lekmännen förväntas tillföra tingsrätterna bl.a. allmänna värderingar som finns bland medborgarna i samhället. Det som har sagts nu om värdet av lekmäns medverkan i brottmål i tingsrätt anser utredningen i princip gälla även handläggning av brottmål i hovrätt.

Utredningen säger sig dela den i direktiven uttalade uppfattningen att medverkan av lekmän i brottmålsprocessen i hovrätt i första hand bör komma i fråga i mål där en mer allvarlig påföljd kan förekomma. Såväl kravet på insyn som värdet av att lekmanasynpunkter kommer till uttryck vid dessa måls prövning talar för en lekmannamedverkan. Att låta lekmän delta i hovrätt i brottmål av enklare beskaffenhet anser man däremot mindre angeläget och erinrar om att mål där påföljden inte kan bli mer än böter i underinstansen avgörs utan lekmannamedverkan.

Utredningen diskuterar en avgränsning av lekmannamedverkan från andra utgångspunkter än påföljdens stränghet t.ex. genom att anknyta till själva den åtalade gärningens beskaffenhet. Man avvisar dock tanken på en sådan lösning med hänsyn till svårigheterna att finna en lämplig avgränsning mellan nämndmål och mål som skall avgöras utan lekmän. Liksom när det gäller tvistemålen anses de mål som kan avgöras utan huvudförhandling inte

vara sådana att lekmanamedverkan är påkallad. Deltagande av lekmän bör således begränsas till huvudförhandlingsmål i vilka en allvarligare påföljd kan bli aktuell. Olika alternativ diskuteras.

Enligt utredningen är den enda praktiskt användbara metoden att knyta begränsningen av lekmanamedverkan till strafflatituderna. Lägsta användbara nivå erhålls, heter det, om lekmanamedverkan knyts till att det för brottet är stadgat fängelse i mer än sex månader, dvs. att straffskalan inrymmer fängelse under längre tid än sex månader. En sådan lösning medför emellertid lekmandeltagande i praktiskt taget alla brottmål där huvudförhandling äger rum. Endast ett fåtal brottstyper, för vilka fängelse ingår i straffskalan, kommer att falla utanför ramen. Som exempel på sådana brott nämns vållande till kroppsskada eller sjukdom, ofredande, snatteri, egenmäktigt förfarande, självtäkt, bedrägligt beteende och undandräkt.

Ett mer begränsat alternativ är brott för vilka är stadgat fängelse i mer än två år. Av förmögenhetsbrotten kommer då normalfallen — stöld, bedrägeri, förskingring och oredlighet mot borgenärer — inte att avgöras under medverkan av lekmän. Däremot kommer de grova typerna av samma brott att avgöras i sådan sammansättning liksom mål om allvarligare brott mot liv och hälsa samt frihet och frid och i fråga om allvarligare sedlighetsbrott. Vidare kommer lekmän att delta i handläggning av mål rörande flertalet slag av allmänfarliga brott liksom i handläggning av mål om grov urkundsförfalskning, mened, upplopp samt våld eller hot mot tjänsteman.

Bestäms strafflatitudsnivån till brott för vilket är stadgat fängelse i mer än sex år blir det ännu färre brott som föranleder lekmanamedverkan. Då kvarstår mord, dråp, grov misshandel, de allvarligaste frihets- och sedlighetsbrotten och flera slag av allmänfarliga brott. Bland förmögenhetsbrotten blir det endast grovt rån som kommer att kräva lekmanamedverkan.

Utredningen påpekar att nivån även kan knytas till straffminimum. Krävs lekmanamedverkan så snart för brottet är stadgat fängelse i minst sex månader tillkommer, utöver de brott för vilka är stadgat fängelse i mer än sex år, främst de grövre fallen av förmögenhetsbrott, nämligen grov stöld, rån, grovt bedrägeri, grov förskingring och grov oredlighet mot borgenärer. Bestäms nivån i stället till brott, för vilket är stadgat fängelse i minst ett år, erhålls i huvudsak samma resultat som om anknytning sker till brott för vilket är stadgat fängelse i mer än sex år.

Enligt utredningen står valet närmast mellan brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än två år, eller brott för vilket är stadgat fängelse i minst sex månader. Utredningen stannar för att knyta lekmanamedverkan i hovrätt till brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än två år och som avgörs efter huvudförhandling. Med en sådan avgränsning kommer lekmän att delta i flertalet av de brottmål som från allmänhetens synpunkt anses som mera betydelsefulla. Någon gång kan det dock finnas brottmål, som visserligen

inte rör brott för vilket är stadgat fängelse i mer än två år men som ändå har den karaktären att nämndemän bör få medverka i hovrätten. Det kan vara ett mera uppseendeväckande mål eller ett mål med mycket omfattande bevisning men det kan exempelvis också vara ett mål med en särskilt svårbedömd påföljdsfråga. Det bör därför finnas rätt för hovrätt att låta nämndemän delta i huvudförhandling i brottmål även om målet inte skulle röra brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än två år.

Någon anledning att ändra sammansättningen i hovrätt på det sätt att lekmän skall ingå som meddomare i tryckfrihetsmålen föreligger inte enligt utredningens mening.

Lekmän i kammarrätt. Utredningen erinrar inledningsvis om att instansordningen i förvaltningsärenden är långt ifrån enhetlig. Någon till kammarrätt i organisatoriskt hänseende knuten underinstans finns inte. Efter förvaltningsdomstolsreformens genomförande den 1 januari 1972 prövar kammarrätt besvär över beslut i flertalet förvaltningsärenden från såväl förvaltningsdomstolar — skatterätter och länsrätter — som förvaltningsmyndigheter: länsstyrelser, centrala verk m.m. Förfarandet i förvaltningsärenden är skriftligt men sätten på vilka målen handläggs i underinstansen skiftar. I förvaltningsdomstol handläggs målen i domstolsmässiga former. Skatterätt och länsrätt är som regel domför med en lagfaren domare och nämnd. Även om förfarandet i dessa domstolar är skriftligt får i handläggningen ingå muntlig förhandling beträffande viss fråga. Vid förvaltningsmyndighet däremot handläggs och avgörs målen i flertalet fall av en tjänsteman ensam.

Kammarrätt är som har nämnts förut domför med ett juristkollegium om tre, högst fyra lagfarna domare. Vid handläggning av mål rörande fastighetstaxering består dock kammarrätt som regel av fem ledamöter, varav två "särskilda ledamöter". De särskilda ledamöterna skall vara i praktiska värv förfarna personer med god kännedom om fastighetsförhållandena i allmänhet. Förfarandet i kammarrätt är skriftligt. Målen avgörs således på handlingarna efter föredragning. Liksom i skatterätt och länsrätt kan dock muntlig förhandling hållas beträffande viss fråga. Muntliga förhandlingar förekommer i mycket ringa utsträckning i kammarrätterna. De uppgick till endast omkring 100 år 1972 och till omkring 250 år 1973.

Under år 1973 avgjordes i kammarrätterna sammanlagt 17.156 mål. De huvudsakliga kategorierna av mål framgår av följande uppställning.

Skattemål	12.058
Körkortsmål	2.313
Socialhjälpsmål	828
Mål om administrativa frihetsberövanden, mål enligt 21 kap. föräldrabalken och kriminalvårdsmål	449
Byggnadsmål, brandmål och vägmål	805
Mål om entledigande, avstängning och disciplinära åtgärder	74
Övriga mål	629

Som framgår av uppställningen dominerar skattemålen. Till denna grupp hänförs mål enligt skatte-, taxerings- och uppbördsförfattningarna. Som exempel på de vanligast förekommande måltyperna nämner utredningen mål angående inkomsttaxering, förmögenhetstaxering, fastighetstaxering, ackumulerad inkomst, förlustutjämnning, mervärdesskatt, bilskatt, skatte-tillägg och förseningsavgift. Skattemålen har innan målen prövas i kammarrätt handlagts i skatterätt, de flesta av dem också i taxeringsnämnd. Flertalet uppbörds mål, som prövas i kammarrätt, har handlagts först av lokal skattemyndighet och därefter av skatterätt.

När det gäller frågan om lekmän bör delta i handläggningen av skattemål i kammarrätt menar utredningen att dessa mål visserligen utgör en viktig målgrupp bl.a. från den synpunkten att ett beslut i en skattefråga kan innebära kännbart ingrepp i ekonomiskt hänseende men att lekman-ninflytandet redan med nuvarande ordning är inom taxeringsprocessen väl tillgodosett genom att lekmän deltar i två instanser under kammarrätt. Lekmännens erfarenheter och synpunkter torde dessutom ha mindre värde vid sakens prövning i kammarrätt än i taxeringsnämnd och skatterätt. Det är svårt att begränsa lekman-namedverkan till mål i vilka det i huvudsak är fråga om skälighetsavgöranden. Vissa typer av skattemål kan inte heller sägas vara mer betydelsefulla än andra. En lekman-namedverkan i kammarrätt i skattemål skulle i hög grad fördröja målens handläggning genom att avsevärd tid måste ägnas åt att sätta in lekmännen i rättsliga problem och gällande praxis. Detta skulle i sin tur säkert medföra en ökning av den redan nu alltför stora målbalansen. Olägenheterna med att låta lekmän delta i handläggningen av skattemål i kammarrätt är enligt utredningen så betydande att man anser sig inte kunna föreslå en sådan ordning.

Andelen mål av annat slag än skattemål är omkring 30 %. Dessa mål är av mycket skiftande karaktär. Som exempel på mera vanliga måltyper nämns mål som rör körkort, hälsovård, socialhjälp, administrativa frihetsberövanden, disciplinär bestraffning, folkbokföring, avlönings- och pensions-förmåner samt mål som rör byggnads- och väglagstiftningen. Även om i nästan alla mål ett allmänt intresse står mot ett enskilt anser utredningen att åtskilliga av målen är sådana att en lekman-namedverkan varken är nödvändig eller av värde. Enligt utredningen bör lekman-namedverkan övervägas endast i följande måltyper.

Mål om administrativa frihetsberövanden,

mål enligt 21 kap. föräldrabalken,

mål om utvisning enligt utlänningslagen (1954:193),

mål inom kriminalvårdens område,

mål om disciplinär bestraffning när fråga är om avsättning, avstängning från tjänstgöring eller skiljande från allmän tjänst eller därmed jämförligt uppdrag i andra fall än i samband med förflyttning,

mål som rör meddelande eller återkallande av behörighet att utöva yrke eller verksamhet,

mål om körkortstillstånd, trafikortstillstånd och luftfartscertifikat, återkallelse av körkort, trafikort och luftfartscertifikat samt meddelande av nytt tillstånd efter återkallelse.

Enligt utredningens uppfattning har mål rörande administrativa frihetsberövanden, dvs. ingripanden enligt barnavårdslagen (1960:97) och nykterhetsvårdslagen (1954:579), många likheter med brottmålen. Målen rör i kammarrätt nästan uteslutande frågor om omhändertagande för vård. Som exempel nämns omhändertagande av barn för samhällsvård, samhällsvårdens upphörande, flyttning av fosterbarn, inskrivning i och utskrivning från ungdomsvårdsskola, mål om tvångsintagning på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare samt mål om kvarhållande eller återintagning på sådan anstalt.

Ett beslut om omhändertagande enligt barnavårdslagen eller nykterhetsvårdslagen kan, fortsätter utredningen, medföra långtgående och mycket långvariga ingrepp. Kravet på insyn och medinflytande gör sig gällande i dessa mål på samma sätt som i fråga om brottmålen. Lekmännens erfarenheter och kunskaper från det praktiska livet torde också kunna ha stor betydelse vid avgörande av mål som rör administrativa frihetsberövanden. I princip bör därför lekmän delta i kammarrätt i mål om administrativa frihetsberövanden. I fråga om interimistiska beslut, andra beslut under rättegången samt avskrivnings- eller avvisningsbeslut bör dock avgörandet få fattas utan medverkan av lekmän.

Beträffande mål enligt 21 kap. föräldrabalken, dvs. frågor om verkställighet av allmän domstols beslut om vårdnad eller umgängesrätt eller om överlämnande av barn, anser utredningen att de skäl som har anförts till förmån för en lekmanamedverkan i hovrätt i fråga om vissa familjemål kan åberopas även när det gäller denna målgrupp i kammarrätt. Interimistiska beslut liksom andra avgöranden som inte innebär avgörande av målet i sak bör dock få träffas utan medverkan av lekmän.

Mål om utvisning enligt 29 § utlänningslagen (1954:193) förekommer mycket sällan i kammarrätt. Beslut om utvisning innebär, i likhet med beslut om administrativt frihetsberövande, ett starkt ingrepp i den enskildes rörelsefrihet. Utredningen anser därför att lekmän bör delta även i avgörandet av dessa mål.

Målen inom kriminalvårdsområdet rör huvudsakligen frågor av mera juridisk-teknisk natur t.ex. beräkning av strafftid m.m. eller frågor rörande den omhändertagnes förhållanden av mera personlig art. Åtgärder beträffande intagen vidtas antingen med utgångspunkt från behandlingsmässiga synpunkter eller av säkerhetsskäl. Det är i allmänhet fråga om lämplighetsbedömningar. Den överprövning som sker får främst ses som en legalitetskontroll. De beslut som fattas under behandlingen torde i jämförelse med själva beslutet om frihetsberövande inte kunna betraktas som så allvarliga att de motiverar deltagande av lekmän. Utredningen anser att tillräcklig anledning saknas att låta lekmän delta i dessa mål.

Mål om disciplinär bestraffning torde, uttalar utredningen, inom en nära framtid komma att till stor del föras från kammarrätternas kompetensområde. För det fall kammarrätt även i fortsättningen kommer att få handlägga mål om disciplinär bestraffning när fråga är om avsättning, mål om avstängning från tjänstgöring eller kvarvarande mål om skiljande från allmän tjänst eller därmed jämförligt uppdrag i andra fall än i samband med förflyttning, bör emellertid lekmän delta i kammarrätt vid deras prövning.

En grupp av mål, som starkt ingriper i den enskildes personliga och ekonomiska förhållanden, är mål som rör meddelande eller återkallande av behörighet att utöva yrke eller verksamhet. I praktiken är det i dessa mål fråga om verksamhet som står under antingen lantbruksstyrelsens eller socialstyrelsens tillsyn. Ett återkallande av legitimation berövar vederbörande dennes möjlighet att utöva sitt yrke eller sin verksamhet. Målen berör också ofta starka samhällsintressen. Enligt utredningen finns det därför skäl att lekmän deltar i avgörandet av målen.

När det slutligen gäller mål om körkortstillstånd, trafikortstillstånd och luftfartscertifikat, återkallelse av körkort, trafikort och luftfartscertifikat samt mål om meddelande av nytt tillstånd efter återkallelse erinrar utredningen om trafikmålskommitténs år 1972 framlagda förslag till körkortsreform (SOU 1972:70-72) enligt vilket frågan om återkallande m.m. av körkort med anledning av trafikbrott skall avgöras av allmän domstol. Vissa körkortsmål skall dock enligt kommitténs förslag prövas av förvaltningsdomstol. Vare sig kammarrätt även i fortsättningen kommer att handlägga alla eller endast vissa slags körkortsmål, bör målen enligt utredningens mening handläggas utan medverkan av lekmän. Lekmän bör inte heller delta i mål om luftfartscertifikat.

Enligt utredningen kan antalet mål, i vilka lekmanamedverkan föreslås, år 1973 uppskattas till omkring 400, förutom disciplinmålen som då var omkring 50 stycken. Målen fordrar ofta skyndsam behandling.

Antal lekmän och omröstningsregler. Utredningen anser att en sammansättning bestående av tre juristdomare och två lekmän utgör en lämplig avvägning mellan jurist- och lekmanadomare. Detta gäller både hovrätt och kammarrätt. Med den sammansättningen blir det naturligt att ge lek männen individuell rösträtt. Om fyra juristdomare skulle sitta i rätten bör antalet lekmän ökas till tre. En sådan samansättning torde endast komma i fråga i mera långvariga mål. I denna sammansättning bör rätten ändå vara domför även om en domare av vardera kategorin skulle få förfall.

Omröstning bör ske enligt RB:s regler om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter. Lekmännen bör dock votera efter de lagfarna ledamöterna.

Val av nämndemän m.m. Utredningen föreslår att nämndemän i såväl hovrätt som kammarrätt skall utses av landstingen. Det får för varje län inom respektive hovrätts och kammarrätts domkrets bestämmas det antal nämndemän som skall utses. Fördelningen kan lämpligen grundas på

befolkningstalen. Beträffande Gävleborgs län, som är uppdelat mellan Svea hovrätt och hovrätten för Nedre Norrland, får anges hur många nämndemän som skall utses för vardera domkretsen. Kommun som inte ingår i landstingskommun bör vid sidan av landstinget delta i val av nämndemän inom länet. Mandatperioden bör vara densamma som för övriga nämndemannakategorier, dvs. sex år.

Bestämmelserna om valbarhet och behörighetsvillkor för nämndemän i hovrätt och kammarrätt bör enligt utredningen utformas på motsvarande sätt som för nämndemän i tingsrätt resp. länsdomstol.

Utredningen diskuterar också om särskilda kvalifikationskrav bör uppställas för nämndemän i överrätt. Eftersom införandet av lekmän i hovrätt och kammarrätt inte syftar till att tillföra domstolarna ökad sakkunskap blir det i så fall närmast fråga om sådana meriter som tidigare domstolstjänstgöring eller erfarenhet från social eller liknande verksamhet. Införande av särskilda kompetenskrav skulle emellertid vålla svårigheter vid tillämpningen. Några formella kompetensföreskrifter bör därför inte införas. Det får förutsättas att valmyndigheterna till nämndemän i hovrätt och kammarrätt utser personer som genom sin tidigare verksamhet eller eljest är lämpliga för uppdraget.

Utredningen anför vidare att nämndemännens lokala anknytning till den ort till vilken målet hänför sig, om man bortser från fastighets- och vattenmålen, numera inte tillmäts samma betydelse som tidigare. Stora praktiska och organisatoriska svårigheter skulle bli följden av ett krav på lokal anknytning hos nämndemännen i hovrätt och kammarrätt. Något krav härpå bör därför inte ställas upp. En annan sak är att till hovrätts- och kammarrättsförhandling utom kansliorten företrädesvis bör kallas sådana nämndemän som bor nära sammanträdesorten. Därigenom åstadkoms i realiteten ofta att nämnden får lokal anknytning. I övrigt får lekmännens tjänstgöring inordnas i en turordning som täcker hela hovrätts- och kammarrättsområdet. Hovrätt och kammarrätt bör dock ha möjlighet att i bl.a. brådska fall avvika från denna och i stället kalla nämndemän som är bosatta på den ort där domstolen är belägen eller håller förhandlingen.

Avslutningsvis berörs i betänkandet en bestämmelse i 12 kap. 3 § RB enligt vilken nämndeman inte får föra annans talan vid den domstol han tillhör. Utredningen anser inte att det finns anledning att sträcka ut detta förbud så att nämndeman vid hovrätt inte skulle få föra annans talan vid tingsrätt som hör under hovrätten.

Kostnader. Utredningen beräknar antalet mål i hovrätt och kammarrätt, i vilka nämndemän enligt förslaget medverkar, till mellan 1.500 och 2.000 per år. Av dessa belöper något mindre än 500 på kammarrätterna. I åtskilliga fall kan dock sådana mål komma att handläggas samma dag. Mot bakgrund härav uppskattar utredningen arvodeskostnaderna för nämndemännens medverkan till ca 300.000 kr. samt rese- och traktamentskostnaderna likså till ca 300.000 kr. Utredningen anmärker att det inte kan uteslutas att det

särskilt i kammarrätt blir en något längre handläggningstid än f.n. genom att nämndemän skall medverka. Den kostnad som eventuellt kan uppstå härigenom bedömer man emellertid vara så liten att man kan bortse från den.

5 Remissyttrandena

Domarutredningens förevarande betänkande har varit föremål för en omfattande remissbehandling. Att remissinstanserna i sina yttranden koncentrerat intresset till betänkandets huvudfrågor, domarutbildningen och domarkarriären, är tämligen naturligt. Många av dem har avstått från att beröra frågan om lekmän i överrätt.

Allmänna synpunkter. Utredningens förslag om införande av lekmän i hovrätt och kammarrätt har i princip godtagits av de flesta remissinstanserna. Att ett tillskott av lekmän i överinstanserna skulle utgöra någon förstärkning av dessa i den dömande verksamheten bestrids visserligen av de allra flesta. Däremot godtar man som regel argumentet att ett lekmannainslag är av värde för allmänhetens insyn i och kontroll av överrätternas verksamhet. I många yttranden betonas dock att lekmanamedverkan medför åtskilliga praktiska och administrativa problem, som måste vägas mot de fördelar som den ifrågasatta reformen kan anses innefatta. Endast ett mindre antal remissinstanser ställer sig direkt avvisande till tanken på lekmän i hovrätt och kammarrätt.

Bland dem som accepterar tanken på lekmän kan nämnas *HD, JK, RÅ, Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland, de tre kammarrätterna, JO, domareförbundet, LO, landstingsförbundet, SACO/SR* och *Stockholms tingsrätt*. Bland de negativa remissinstanserna märks *hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Övre Norrland, advokatsamfundet* och *SAF*.

HD erinrar i sitt yttrande om att lekmanamedverkan i underrätt har långvarig tradition i svenskt rättsväsende. Att inte motsvarande medverkan kommit att införas i hovrätt har samband med den historiska bakgrunden till hovrätternas tillkomst och till deras uppgift i rättskipningen. Visserligen torde nämndmedverkan i hovrätt inte vara påkallad för att förbättra rättskipningen som sådan. Enligt *HD* kan dock den tanken inte avvisas, att förtroendet för hovrätterna skulle ytterligare stärkas om nämnd införs i vissa mål. *HD* tillstyrker därför reformen under förutsättning att därmed förenade praktiska svårigheter kan bemästras. I ett flertal andra yttranden återfinns liknande uttalanden. Även *Göta hovrätt* understryker betydelsen av att allmänhetens förtroende för rättskipningen befasts. Hovrätten ger emellertid också uttryck för en mer positiv syn på lekmannens betydelse för själva dömandet genom att de tillför domstolarna erfarenheter från det praktiska livet och allmänt rådande värderingar. Hovrätten framhåller vidare att utvecklingen i samhället går i den riktningen att lekmanainfly-

tande ges utrymme inom allt fler områden. Med hänsyn härtill och då kostnadsfrågor och organisatoriska svårigheter måste anses vara av underordnad betydelse tillstyrker hovrätten i princip förslaget om lekmanamedverkan i hovrätt och kammarrätt.

Också *kammarrätten i Sundsvall* betonar att samhällsutvecklingen går mot ett vidgat lekmannainflytande på allt fler områden. Kammarrätten anser det sannolikt att ett sådant inflytande även på rättskipningen i överrätt skulle ytterligare stärka allmänhetens förtroende för dömandet. Särskilt när det gäller förvaltningsdomstol där den offentlighet som de muntliga förhandlingarna vid allmän domstol medför i stor utsträckning saknas till följd av det huvudsakligen skriftliga förfarandet kan kravet på insyn i och kontroll över domstolarnas verksamhet ha särskild styrka. Att låta lekmän medverka i dömandet är också ett sätt att tillföra domstolarna ökade samhällserfarenheter. *Länsstyrelsen i Västmanlands län* är likaså positiv till förslaget om lekmanamedverkan i överrätt. Enligt länsstyrelsens uppfattning behövs lekmän mindre för att förebygga misstankar om bristande objektivitet i dömandet än för att tillföra överrätterna allmänna fackkunskaper och yrkeserfarenheter, t.ex. genom personer som är engagerade inom socialvården.

Enligt *hovrätten över Skåne och Blekinge* är tanken egendomlig att en dom, som är beslutad under medverkan av lekmän, skall överprövas av andra lekmän. Det skulle i så fall, menar hovrätten, krävas att de lekmän som ingår i hovrätt har en större kapacitet än nämndemän i allmänhet, att de är mera betrodda män och kvinnor än dessa. Och eftersom lekmännen inte skall ingå i domstolen som en grupp, som en nämnd, utan som individuella domare i samverkan med ett juristkollegium måste vidare förutsättas att de är mer kända och omfattas av ett starkare förtroende än juristdomarna. Åtskilligt tyder dock enligt hovrätten på att nämndemän bland dem som närmast berörs av brottmålen ingalunda är mer höjda över misstankar för bristande objektivitet och klasstänkande i dömandet än juristdomarna. Snarare förhåller det sig tvärtom. I varje fall är det, säger hovrätten, en illusion att tro att ett par nämndemän skapar ett medinflytande för allmänheten eller ökar insynen i domstolarnas arbete.

Hovrätten för Övre Norrland uttalar att många skäl som förr har åberopats för lekmanamedverkan i domstolarna — såsom att menigheten satte värde på att i domstolarna se män från sin egen bygd och sin egen krets — numera har förlorat i aktualitet när det gäller tingsrätterna och i än högre grad skulle sakna verklighetsunderlag beträffande hovrätterna vilkas verksamhet sträcker sig över stora geografiska områden. Hovrättsnämndemännen skulle säkerligen komma att för part, vittnen och allmänheten i övrigt framstå som minst lika anonyma och främmande som yrkesdomarna. Redan på grund av detta kan ifrågasättas om utredningens uttalande att rättskipningen genom nämndemännen skulle ytterligare förankras i det allmänna rättsmedvetandet har någon täckning i de verkliga

förhållandena. Numera erhåller f.ö. allmänheten genom massmedia en bred information om domstolarnas verksamhet. Nämndemännens betydelse i detta hänseende är därför mycket ringa. Hovrätten kan inte finna annat än att det nu finns mindre anledning än för några decennier sedan att av politiska och sociala skäl införa nämnd i hovrätt. Hovrätten understryker vidare att målen torde vara genomsnittligt mer invecklade i hovrätt än i underrätt. Med hänsyn till att hovrätterna i praktiken blir slutinstans i det alldeles övervägande antalet mål är det av utomordentligt stor betydelse att de i sin rättskipning företräder stadga, kontinuitet och enhetlighet. Det krävs kunskaper och daglig träning för att kunna se det enskilda fallet i ett större sammanhang och rätt avväga alla olika intressen som inte minst i brottmålen står mot varandra. Det är inte att begära att en lekmannadomare, som skolats för andra funktioner i samhället, skall kunna fullgöra dessa uppgifter, slutar hovrätten.

I *flera tingsrätters* yttranden anförts att lekmannainflytandet med hänsyn till att rättegångens tyngdpunkt skall ligga i underrätt blir tillgodosett i tillräckligt hög grad genom underrättens nämnd. Man säger sig ha svårt att inse vad lekmän i hovrätt skall kunna tillföra målet ytterligare. Även *hovrätten för Nedre Norrland* för fram denna uppfattning.

Advokatsamfundet anmärker att utredningen inte har beaktat att tilltalade i brottmål och parter i familjemål erfarenhetsmässigt inte upplever lekmannadeltagande i domstol som något positivt. Samfundet anser att utredningens egna skäl mot lekmanamedverkan väger tyngre än skälen för en sådan.

Som förut har antytts har de olika organisatoriska och praktiska frågor som följer med ett lekmannadeltagande i överrätt getts betydande utrymme i remissvaren. Detta gäller då särskilt domstolar och andra remissinstanser med nära anknytning till rättsväsendet. Många remissinstanser — även sådana som principiellt intar en välvillig hållning till lekmannadeltagande — menar att utredningen har underskattat de olika praktiska problem som uppstår sig. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* tror att det kommer att bli utomordentligt svårt att rekrytera lekmän som både motsvarar kraven och kan uppfylla vad tjänstgöring i hovrätt fordrar av dem. Med hänsyn till målens svårighetsgrad kan en hovrättsavdelning oftast inte ta slutlig ställning omedelbart efter en huvudförhandling. Den mening som ledamöterna uttalar vid den överläggning som sker då är preliminär och beroende av ytterligare studier och eftertanke. I hovrätten hålls senare återställning där referenten redovisar en ytterligare genomgång av omständigheterna i målet, tillämplig litteratur och rättsfall. I allmänhet läggs mycket arbete och stor omsorg ned på den språkliga utformningen av hovrättens dom. Om nu lekmän skall medverka i hovrätt har man att motse att därtill utses män och kvinnor som åtnjuter högt förtroende men också är strängt upptagna av sin övriga verksamhet. Hovrätten menar att stora svårigheter kommer att uppstå när det gäller att inpassa deras medverkan i

hovrättens vanliga arbetsformer. Detta kommer att leda till förseningar och förhållningar och en sänkt målavverkning. En ännu större risk från rättsvårdssynpunkt är att det kan komma att försvaga hovrättens insats i rättsskipningen. Avdelningarna kan komma att finna sådana svårigheter att genomföra sitt arbete att de resignerar, godtar det resultat man kom till vid det sammanträde då lekmännen var tillstädes, avstår från att påkalla jämkningar och förbättringar i domsförslaget, därför att det skulle kräva att lekmännen tillkallades ytterligare en eller flera gånger. Det kan, slutar hovrätten, handla om ovägbara ting men på längre sikt kan det innebära att hovrätten inte på samma sätt som hittills fyller sin uppgift som kontrollinstans. Även om tanken på att lekmän skall delta i avgörandet av hovrättsmål kan te sig sympatisk medför dess förverkligande sådana svårigheter i domstolsarbetet att hovrätten avstyrker förslaget.

Hovrätten för Övre Norrland betonar särskilt de praktiska problem som uppkommer för hovrätten med hänsyn till dess stora antal mål med huvudförhandling utanför kansliorten. Cirka 60 % av hovrättens huvudförhandlingar hålls sålunda på annan ort. För att minska omak och kostnader till följd härav är det nödvändigt att tingen "packas" och arbetet på tingsorten koncentreras medan en del kontroll- och efterarbete skjuts upp till dess man återvänder till kansliorten. Ett stort problem blir då hur överläggningarna inom rätten skall ordnas vid lekmanamedverkan. Mycket ofta måste nämndemännen kallas till fortsatt överläggning i Umeå med dryga reskostnader och tidsspillan som följd. Hovrätten anser att det är svårförståeligt att — när samtidigt frågan om besparingar inom statsförvaltningen i dag är lika aktuell som tidigare — genomföra en reform som utan tvivel skulle bli tämligen kostsam. Utredningens beräkningar härutinnan anser man missvisande. Allvarigare än själva kostnadsökningen i sig är den tungroddhet i arbetet, de organisatoriska problem och de praktiska olägenheter i övrigt som skulle bli en följd av lekmanamedverkan. Även *kammarrätten i Sundsvall* understryker att betydande praktiska svårigheter ofrånkomligen uppstår om nämnd införs även i överrätt. Liksom hovrätten för Övre Norrland betonar man särskilt de olägenheter i form av långa resor och restider som följer av kammarrättens vidsträckta domkrets. Med hänsyn till det begränsade urvalet av mål med lekmanamedverkan anser man dock inte de praktiska problemen bli sådana att den föreslagna ordningen av den anledningen bör avstyrkas.

JO påpekar att nämndemännen med den föreslagna ordningen lär ha samma ansvar för domen som de lagfarna domarna. Detta bör betyda att de även får medverka aktivt vid utformningen av denna eller åtminstone får granska avfattningen innan domen meddelas. Rätten och skyldigheten att låta anteckna eventuell reservation understryker detta. Ansvarsförhållandet i fråga har visserligen funnits sedan länge i ägodelningsrätt/fastighetsdomstol och vattendomstol men arbetsformerna i hovrätt och kammarrätt avviker dock rätt mycket från vad som är naturligt i första

instansen. Det kan därför bli komplikationer när det gäller att rent praktiskt arrangera nämndemännens deltagande i det arbete som måste göras på annan tid än i omedelbar anslutning till förhandling eller motsvarande handläggning av målet. Eftersom det är angeläget att handläggningen av målen inte fördröjs genom tröghet i kontakterna mellan yrkesdomare och lekmän får man nog utgå från att det kommer att resas anspråk på att nämndemännen kan ställa sig till förfogande i förhållandevis stor utsträckning och ofta med kort varsel. Tjänstgöringen som nämndeman kan under sådana omständigheter bli ganska betungande. Även om JO inte anser att dessa praktiska olägenheter har större betydelse för själva frågan om lekmanadeltagande eller inte anser han att tjänstgöringsvillkoren i fråga om arvodering o.d. bör göras sådana att de motsvarar de stora krav som ställs på nämndemän i hovrätt och kammarrätt. Detta är nödvändigt både för att arbetet skall löpa på rätt sätt i dessa domstolar och för att det skall bli möjligt att välja verkligt lämpliga personer till nämndemannauppdragen.

Lekmän i hovrätt. När det gäller omfattningen av lekmannamedverkan i brottmål i hovrätt godtar flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig härom utan närmare diskussion utredningens förslag att nämndemän skall delta i mål om brott för vilket är stadgat fängelse i mer än två år. Till dem hör HD, Svea hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland samt domareförbundet. I många remissyttranden förordas dock en mera vidsträckt lekmanabehörighet. RÅ påpekar att en del lindrigare brottmål innehåller frågor där det skulle kunna vara av värde att få lekmannasynpunkter, t.ex. mål där allmänpreventiva intressen måste vägas mot individualpreventiva hänsyn såsom fallet är med rattfylleri och miss-handel. Deltagande av nämndemän skulle också kunna vara värdefullt i mål där allmänpreventiva hänsyn inte är så uttalade men påföljdsvalet likväl står mellan frihetsberövande och kriminalvård i frihet. RÅ anser att om nämnd skall förekomma i överrätt detta bör ske i större utsträckning än vad utredningen har föreslagit och ifrågasätter om inte utgångspunkten bör vara att huvudförhandlingsmål som i underrätt har handlagts med nämnd också i hovrätt skall avgöras med lekmannainslag. Även Göta hovrätt anser att den av utredningen föreslagna begränsningen har blivit alltför snäv och att i princip samtliga brottmål som i tingsrätt har handlagts med nämnd bör handläggas med nämnd vid huvudförhandling i hovrätt.

Hovrätten för Västra Sverige understryker att det är särskilt i mål där valet står mellan ett kortare fängelsestraff och kriminalvård i frihet som allmänheten synes vara intresserad av hur domstolarna resonerar. Det är också i dessa mål som yrkesdomaren å sin sida är intresserad av de allmänna värderingarna bland medborgarna i samhället. Dessutom är det lagtekniskt sett mindre lämpligt att knyta lekmäns medverkan till de strafflatituder som tid efter annan kan komma att finnas i lagstiftningen. Om en nämnd-institution införs för hovrätt bör den vara i funktion och framstå som meningsfull för överskådlig tid framöver, fortsätter hovrätten. Den av

utredningen valda modellen för lekmanamedverkan är dessutom förenad med särskilda olägenheter. Förslaget innebär att vid prövning av exempelvis grova förmögenhetsbrott nämnd skall medverka men inte när det gäller normalbrotten stöld, skattebedrägeri, förskingring etc. Genom möjligheten till åtalsjustering under pågående förhandling kan emellertid domstolen komma att mista sin behörighet att döma i saken. Man bör därför ta sikte på en annan begränsning av nämndmedverkan än den utredningen valt.

När det gäller medverkan av lekmän i hovrätt i *tvistemål* ifrågasätts inte från något håll annat än att denna medverkan bör begränsas till familjerättsmålen. Flera remissinstanser som är positiva till nämndmedverkan i brottmål avstyrker förslaget om nämndmedverkan i tvistemål. Man understryker därvid att parterna i familjemål så gott som alltid föredrar att slippa redogöra för intima detaljer och ekonomiska bekymmer inför nämndemän som man kan komma i kontakt med i det dagliga livet. Till dessa remissinstanser hör *hovrätten för Västra Sverige*, *hovrätten för Övre Norrland* och *advokatsamfundet*. Hovrätten för Västra Sverige påpekar att 70 kanske 80 % av de familjemål som i hovrätt avgörs efter huvudförhandling rör enbart underhållsfrågor, alltså frågor som parterna själva helt förfogar över. I kanske de flesta av dessa huvudförhandlingsmål har nämnd inte medverkat i underrättens avgörande. Familjemål i hovrätt där allmänna intressen står mot enskilda tenderar att minska. Hovrätten anser att lekmanamedverkan i hovrätt i familjemål i en nära framtid inte kommer att fylla någon nämnvärd funktion.

Utredningens förslag att lekmän skall delta i *samtliga* huvudförhandlingar i familjemål i hovrätt har mött invändningar från många remissinstanser. Bland dessa märks *Svea hovrätt* som uttalar att nämnd under inga förhållanden bör medverka i mål där tingsrätten har dömt utan lekmanamedverkan. Liknande synpunkter återfinns i yttrandena från *HD* och *hovrätten för Övre Norrland*.

Utredningens förslag att hovrätten skönsmässigt skall kunna besluta om medverkan av nämndemän i mål där detta enligt huvudregeln inte är obligatoriskt avvisas av de remissinstanser som berör denna fråga. *Domareförbundet* uttalar att bestämmelsen om nämnds medverkan bör vara undantagslös. Det kan lätt bli föremål för undran hos parter eller allmänheten om ett bestämt mål kan anses uppseendeväckande eller innehålla omfattande bevisning eller svårbedömbara påföljdsfrågor. Domförhetsbestämmelser bör inte ge utrymme för diskretionära avgöranden av denna art, framhålls det. Liknande synsätt anläggs av bl.a. *fem hovrätter* och *åtskilliga tingsrätter*.

Lekmän i kammarrätt. Beträffande omfattningen av lekmanamedverkan i kammarrätt har utredningens förslag tillstyrkts eller lämnats utan erinran av de allra flesta remissinstanser som har uttalat sig. Ingen remissinstans förordar att skattemålen skall handläggas med nämndemän.

Kammarrätten i Stockholm ifrågasätter om mål om s.k. specialistbehörighet är lämpliga att handläggas med lekmän.

I några yttranden diskuteras om inte den föreslagna ganska snäva kretsen av "lekmannamål" borde kunna utvidgas något. *Kammarrätten i Sundsvall* framhåller sålunda att det i kammarrätt utöver de föreslagna måltyperna även finns andra i vilka avgöranden av för den enskilde starkt ingripande natur måste fattas. Som exempel nämns mål om skattetillägg och körkort. *Kammarrätten* menar att det kan finnas anledning att överväga en viss utökning av kretsen av mål där lekmän bör delta när erfarenheter har vunnits av den nu föreslagna reformen. Liknande synpunkter framförs av *länsstyrelserna i Västmanlands och Västerbottens län*.

I lagtekniskt hänseende föreslår *kammarrätten i Göteborg* att alla bestämmelser om kammarrätts domförhet tas in i lagen om allmänna förvaltningsdomstolar. *Kammarrätten i Sundsvall* har en motsatt uppfattning och anser att samtliga bestämmelser om lekmandeltagande bör samlas i en särskild lag. Beträffande den närmare utformningen av lekmanabehörigheten inom de föreslagna kategorierna görs en del påpekanden. Dessa anmärkningar behandlas i specialmotiveringen.

Val av nämndemän m.m. Frågan om hur nämndemän i hovrätt och kammarrätt skall utses berörs bara i ett fåtal yttranden. *Landstingsförbundet* tillstyrker att landstingen blir valkorporation vid val av nämndemän i hovrätt och kammarrätt. *Domareförbundet* ifrågasätter dock om inte tingsrätternas nämndemän utan särskilt val bör kunna vara nämndemän i hovrätt och länsrätternas nämndemän i kammarrätt. *Hovrätten för Övre Norrland* anser å andra sidan att instanserna bör hållas isär och att det är olämpligt att någon samtidigt är nämndeman i tingsrätt och hovrätt.

Utredningens förslag att särskilda formella kvalifikationskrav för överrätternas nämndemän inte ställs upp biträds allmänt av remissinstanserna. Från flera håll uttrycks dock önskemål om att de som kommer i fråga skall ha erfarenhet från tjänstgöring som nämndeman i tingsrätt. Särskilt när det gäller nämndemän i kammarrätt betonas vidare värdet av att de som utses har erfarenhet av sociala frågor.

Utredningens uttalande i anslutning till 12 kap. 3 § RB att hinder inte bör ställas upp för hovrättsnämndeman att föra annans talan vid tingsrätt under hovrätten har mött invändning från *HD*. *HD* anser att hovrättsnämndeman inte bör få föra annans talan vare sig vid hovrätten eller vid denna underställda domstolar. Bl.a. anser man det inte vara lämpligt att nämndemannen ställs inför möjligheten att delta i avgörandet av mål vari motpart till någon hans tidigare huvudman eller sådan motparts ombud uppträder.

6 Domstolsverkets promemoria rörande förslagets praktiska konsekvenser

Mot bakgrund av bl.a. de erinringar som har gjorts under remissbehandlingen har domstolsverket på uppdrag av justitiedepartementet gjort vissa undersökningar rörande de praktiska konsekvenserna av lekmanamedverkan i hovrätt och kammarrätt. Resultatet av undersökningen har redovisats i en den 27 november 1975 dagtecknad promemoria. I det följande återges vissa uppgifter ur promemorian.

År 1974 avgjordes i hovrätt 4.525 brottmål. Härav utgjorde enligt promemorian antalet domar med annan påföljd än böter 2.572. Antalet mål av olika kategorier framgår av följande uppställning i vilken även antalet huvudförhandlingar utom kansliorten anges. Beträffande kategoriindelningen (A-E) hänvisas till redogörelsen för domarutredningens förslag i avsnitt 4.

Brottskategori	Därav utom	
	Antal mål	kansliorten
A. Fängelse mer än 2 år	992	228
B. Fängelse mer än 6 år	204	46
C. Fängelse minst 1 år	286	66
D. Fängelse minst 6 mån.	855	197
E. Fängelse mer än 6 mån.	2 381	548
F. Anledning döma till annan påföljd än böter	2 563	589

Under år 1974 avgjordes 763 familjemål genom dom. Verket har med ledning av underhandsuppgifter från hovrätterna beräknat att 350 av dessa mål har avgjorts efter huvudförhandling. I 81 fall har huvudförhandlingen ägt rum på annan ort än kansliorten.

Under år 1974 sammanträdde hovrätterna för huvudförhandling sammanlagt 2.159 dagar på kansliorten och 541 dagar på annan ort.

Det av utredningen beräknade antalet "lekmanamål" i kammarrätt, 450 stycken, är enligt domstolsverket allt för högt. Mot bakgrund av ett statistiskt uttag för tiden 1972 — oktober 1975, vilket bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*, räknar domstolsverket med att antalet mål som med utredningens utgångspunkter får lekmanamedverkan i kammarrätt totalt blir omkring 270. Verket räknar med att omkring 100 mål per år kommer att avgöras efter förhandling utanför kansliorten.

Verket konstaterar att det är ofrånkomligt att man med lekmanamedverkan i målen får räkna med längre överläggnings- och föredragnings- tider. Det är dock inte möjligt att på förhand uppskatta vilken inverkan detta kommer att få för domstolarnas målavverkning.

Beträffande den praktiska uppläggnings- av nämndemansmedverkan anser domstolsverket det vara lämpligt att de nämndemän som utses för ett

hovrätts- eller kammarrättsområde delas in i grupper bestående av förslagsvis tre nämndemän. Ett lämpligt antal sådana grupper bör knytas till varje hovrätts- eller kammarrättsavdelning. Härigenom elimineras problemen med samordning avdelningarna emellan. Grupperna bör indelas till tjänstgöring enligt schema, lämpligen var femte eller sjätte vecka.

När det gäller det erforderliga antalet nämndemän konstaterar domstolsverket att antalet huvudförhandlingsdagar med nämnd för varje hovrättsavdelning med alternativen "fängelse i mer än två år" (utredningens förslag, A) och "fängelse i minst 6 månader" (D) kan beräknas till cirka 30 om året. Om varje grupp om tre nämndemän svarar för tjänstgöringen var femte vecka bör 15 nämndemän knytas till varje hovrättsavdelning. Sammanlagt beräknas 420 nämndemän behöva utses.

Utgår man i stället från en avgränsning till mål om brott för vilket är stadgat fängelse i mer än sex år (B) eller för vilket är stadgat fängelse i minst ett år (C) behöver enligt verket hovrättsavdelning inte hålla huvudförhandling med nämnd i mer än ett drygt femtontal dagar om året. Antalet erforderliga nämndemän skulle i så fall begränsas till 252.

Om man slutligen utgår från alternativen "fängelse i mer än 6 månader" (E) eller brott där anledning inte finns att döma till annan påföljd än böter (F) måste huvudförhandling hållas med nämndemän i cirka 60 dagar per år. Detta torde enligt verket i praktiken innebära att nämndemän måste medverka vid två sessionsdagar per arbetsvecka. Om en grupp bestående av tre nämndemän skulle svara för tjänstgöringen på en avdelning två förhandlingsdagar var femte vecka blir tjänstgöringen ganska betungande. Anses att nämndemännen inte kan åläggas en så omfattande tjänstgöring får två grupper om tre nämndemän svara för tjänstgöringen var sin dag. I så fall måste 30 nämndemän knytas till varje avdelning. Sammanlagt skulle detta kräva 840 nämndemän i hovrätterna.

Antalet nämndemän som behövs för de olika hovrätterna enligt de nu återgivna beräkningarna framgår av följande sammanställning.

	A och D	B och C	E och F
Svea hovrätt	180	108	360
Göta hovrätt	45	27	90
Hovrätten över Skåne och Blekinge	60	36	120
Hovrätten för Västra Sverige	75	45	150
Hovrätten för Nedre Norrland	30	18	60
Hovrätten för Övre Norrland	30	18	60
Summa	420	252	840

När det gäller frågan om antalet erforderliga nämndemän i kammarrätterna konstaterar verket att antalet mål med lekmannamedverkan blir högst tio per månad och kammarrättsavdelning. Det torde därför inte vara

nödvändigt att på samma sätt som i fråga om hovrätterna ha ett visst antal grupper med nämndemän knutna till avdelning. Kammarrätterna bör mera fritt kunna kalla nämndemännen till tjänstgöring. I motsats till hovrätterna har kammarrätterna inte några bestämda tjänstgöringsorter utanför kansliorten. Enligt verkets mening talar övervägande skäl för att man försöker åstadkomma en stark koncentration till kansliorten av de nämndemän som skall tjänstgöra i kammarrätt. Vid muntlig förhandling utanför kansliorten skulle kammarrätterna då kunna få ta i anspråk nämndemän som har utsetts för hovrätt och som är bosatta i närheten av den ort där förhandling skall äga rum. En sådan lösning skulle innebära att antalet nämndemän som utses särskilt för kammarrätterna kan begränsas till 24 för vardera av kammarrätterna i Stockholm och Göteborg samt till 12 för kammarrätten i Sundsvall.

Domstolsverket förklarar avslutningsvis att man inte har ansett det möjligt att göra någon mera säker bedömning av de ekonomiska konsekvenserna av reformen. Det enda som kan beräknas med någon exakthet är arvodesersättningarna till nämndemännen. Rese- och traktamentsersättningar är däremot oklara poster, eftersom de kräver kännedom om var nämndemännen är bosatta.

7 Föredraganden

7.1 Allmänna överväganden

1972 års domarutredning har i betänkandet (SOU 1974:96) En öppnare domarbana bl.a. lagt fram förslag om att lekmän skall delta i den dömande verksamheten i hovrätt och kammarrätt. Utredningen anser att det med hänsyn främst till medborgarnas intresse av insyn i och kontroll av domstolarnas verksamhet är motiverat att lekmän medverkar i hovrätt och kammarrätt. Lekmannadeltagandet bör dock begränsas till vissa mål, huvudsakligen svårare brottmål samt familjemål och sådana förvaltningsärenden som rör mera allvarliga ingrepp i den personliga friheten och integriteten. I sådana fall bör rätten enligt utredningen bestå av tre lagfarna domare och två lekmän.

Utredningens betänkande har varit föremål för en omfattande remissbehandling. När det gäller betänkandets huvudämne — domarbanan — har jag som jag har nämnt inledningsvis kommit till den uppfattningen att önskemålet att ge domstolarna och domarkåren bredare erfarenhetsunderlag och ökade inblickar i olika delar av samhället bör tillgodoses på annat sätt än genom en så genomgripande omstöpning av det nuvarande systemet som utredningen har föreslagit. Något på utredningens modell grundat förslag i denna del kommer alltså inte att läggas fram. Inte heller den därmed sammanhängande frågan om att generellt minska hovrättsjurist-sammansättning från fyra till tre ledamöter finns anledning att ta upp f.n.

Utredningens förslag om deltagande av lekmän i överrätterna har i allmänhet mottagits positivt under remissbehandlingen. Endast ett mindre antal remissinstanser (bl.a. två hovrätter) motsätter sig förslaget. Dessa hänvisar främst till de praktiska problem som är förenade med den föreslagna ordningen.

Även jag ansluter mig till utredningens bedömning. Jag vill erinra om att lekmän av ålder har deltagit i rättskipningen i underrätt och att deras medverkan där allmänt har ansetts vara av stort värde, både med hänsyn till de insikter och erfarenheter som därmed tillförs våra domstolar och för att hos medborgarna förankra förtroendet för domstolarna. Bevisvärderingsfrågor, påföljdsfrågor och skälighetsbedömningar i allmänhet har av hävd ansetts vara områden där lekmannasynpunkter är av särskilt värde för rättskipningen. Sådana frågor förekommer även i överrätt i betydande omfattning. Låt mig bara peka på att flertalet brottmål i hovrätt rör frågor om påföljd. Ett lekmannainslag även i överrätt är också ägnat att befästa den positiva syn på rättskipningen som torde omfattas av det stora flertalet medborgare. Som jag har anmärkt i direktiven till utredningen kan det vidare anses ligga en viss motsättning i att den prövning som en gång har gjorts under medverkan av lekmän därefter kan ändras av ett kollegium som består av uteslutande yrkesdomare. Det förhållandet att traditioner saknas i fråga om lekmanadeltagande i överrätterna anser jag inte utgöra något skäl häremot, i all synnerhet som utvecklingen i samhället i övrigt otvetydigt går mot att lekmän i allt större utsträckning ges plats och inflytande i olika samhälleliga organ. Som utredningen har anfört bör de praktiska problem som kan uppstå sig kunna bemästras. Jag föreslår därför att lekmän ges plats i hovrätt och kammarrätt.

När det gäller omfattningen av lekmanamedverkan är utredningens ståndpunkt att syftet med insyn i och kontroll av domstolsverksamheten blir tillgodosett även om lekmanamedverkan kommer till stånd i endast vissa kategorier av mål. I enlighet härmed har utredningen nöjt sig med att föreslå deltagande av nämndemän i relativt måttlig utsträckning. Detta gäller särskilt i fråga om kammarrätt. Utredningens förslag har utan närmare diskussion godtagits av många remissinstanser. I en del remissvar menar man dock att utrymmet för lekmanadeltagande i hovrätt är alltför begränsat. En tanke som återkommer i flera yttranden är att mål som i tingsrätt har handlagts med nämnd också bör handläggas under medverkan av lekmän i hovrätten. I ett par yttranden ifrågasätts om inte man åtminstone på längre sikt bör tänka sig en viss utvidgning av lekmanainflytandet även i kammarrätt.

För egen del hyser jag sympatier för den av vissa remissinstanser förfäktade åsikten att utrymmet för lekmanamedverkan i hovrätt inte bör vara för snävt. Om lekmän skall medverka i rättskipningen i hovrätt bör de ges reella möjligheter att göra sin röst hörd i sådana mål där lekmanasynpunkter kan vara av betydelse för bedömningen. Jag syftar här bl.a. på

brottmål där bevisvärdering och — framför allt — val av påföljd kan tillföras värdefulla synpunkter genom ett lekmannainslag. En lämplig principiell utgångspunkt när det gäller lekmanamedverkan i hovrätt bör enligt min mening vara att omfattningen därav skall vara i huvudsak densamma som i tingsrätt.

För kammarrätternas del är förutsättningarna för lekmanamedverkan något annorlunda. Redan den i regel skriftliga handläggningsformen vid kammarrätterna gör det svårare för lekmännen att komma till sin rätt. Frågor om bevisvärdering o.d., där lekmannasynpunkter av hävd ansetts ha särskilt värde, förekommer också mera sparsamt i de typer av mål som dominerar i kammarrätterna. Det finns därför skäl att tills vidare iakttäta viss försiktighet vid urvalet av målkategorier för lekmanamedverkan.

Utredningen har föreslagit att domstolarna när lekmän deltar skall bestå av tre lagfarna domare och två lekmän och att ledamöterna skall ha individuell rösträtt. Förslaget har gillats av så gott som samtliga de remissinstanser som har berört frågan. Även jag ansluter mig till förslaget. Det kan inte anses nödvändigt att överrätt består av flera lagfarna domare än tre i mål som i underrätt har avgjorts med endast en sådan. Genom det i förhållande till underrättens sammansättning starkare inslaget av juristdomare beaktas att rättsliga frågor är mer framträdande i överrätt än i underrätt. Den individuella rösträtten bör likväl ge lekmännen tillräckliga möjligheter att öva inflytande vid prövningen, trots att de inte utgör en majoritet i domstolen. Som utredningen har föreslagit bör det finnas möjlighet att i särskilt vidlyftiga mål ha en förstärkt sammansättning bestående av fyra lagfarna domare och tre lekmän så att inte rätten vid förfall för ledamot skall behöva förlora sin domförhet.

Den nu förordade domförhetsbestämmelsen medför en särskild fördel i omröstningshänseende i hovrätt. Genom att hovrätten består av ett ojämnt antal ledamöter blir utrymmet för att hovrättens avgörande kommer att grundas på ordförandens utslagsröst mindre än f.n.

7.2 Lekmän i hovrätt

Beträffande omfattningen av lekmanadeltagandet i tvistemål i hovrätt innebär utredningens förslag att lekmän skall sitta i rätten vid huvudförhandling i alla familjerättsliga mål, dvs. äktenskapsmål, boskillnadsmål, mål rörande bodelning och mål om underhåll, äktenskaplig börd, vårdnad, umgängesrätt, omyndighetsförklaring och faderskap till barn utom äktenskap (15 kap. 29 § giftermålsbalken, 20 kap. 36 § föräldrabalken och 12 § lagen 1969:618 om fastställande av faderskap till barn utom äktenskap). I dispositiva tvistemål eller tvistemål av specialkaraktär skall hovrätten däremot liksom f.n. ha juristkollegial sammansättningsform. Detsamma gäller vid all annan handläggning än huvudförhandling. Utredningen har inte funnit anledning att göra skillnad mellan familjerättsmål som i tings-

rätten har handlagts vid särskild huvudförhandling och s.k. liten huvudförhandling i anslutning till förberedelsen.

Under remissbehandlingen har många remissinstanser förordat att lekmanнадeltagandet i tvistemål i hovrätt begränsas till familjemål som i tingsrätten har avgjorts under medverkan av nämndemän. I några yttranden avstyrks lekmanнадeltagande helt under hänvisning till bl.a. att särskild huvudförhandling förekommer ganska sällan.

För egen del anser jag i likhet med utredningen att lekmanнадverkan i tvistemål i hovrätt inte bör förekomma i andra mål än de familjerättsliga. Önskemål om vidsträcktare tillämpningsområde har inte heller framställts under remissbehandlingen. Nämndsammansättningen bör vidare bara komma i fråga vid huvudförhandling. Utredningens linje att nämndsammansättning skall förekomma i alla familjerättsmål bör dock inte tillämpas förbehållslöst. Undantag från principen bör göras i mål som i underrätten har handlagts utan nämnd. I motsats till utredningen anser jag nämligen lekmanнадverkan i hovrätt endast sällan vara påkallad i sådana fall. Jag förutsätter att nämndsammansättning i situationer av det slaget kommer till användning endast om parterna vill det eller särskilda skäl eljest talar för det. Ett sådant skäl kan vara att tvisteläget har förskjutits mellan instanserna, så att en muntlig bevisupptagning skall äga rum i hovrätten rörande omständigheter som i tingsrätten kanske har varit mer eller mindre ostridiga. Ett exempel är att parterna i en vårdnadstvist såsom vittnen i hovrätten vill höra ett antal personer som har uttalat sig i barnavårdsnämnds vårdnadsutredning.

När det gäller brottmålen har jag redan angett att jag anser utredningens avgränsning av kategorin "lekmannamål" vara alltför snäv och att en lämplig utgångspunkt för omfattningen av lekmanнадverkan kan vara att nämndemän i princip skall delta i hovrätt i samma utsträckning som i underrätt. Som jag också har antytt anser jag det speciellt värdefullt att lekmanнаsynpunkter får möjlighet att göra sig gällande vid val av påföljd för brott, i synnerhet då när valet står mellan frihetsberövande påföljd och kriminalvård i frihet. Den av utredningen föreslagna begränsningen av lekmanнадverkan till mål om brott för vilka är stadgat mer än två års fängelse ger enligt min uppfattning inte tillräckligt utrymme för sådana val mellan olika påföljder, eftersom dessa brott ofta är så allvarliga att en frihetsberövande påföljd är påkallad av allmänpreventiva skäl.

Tingsrätt består i brottmål enligt huvudregeln i 1 kap. 3 § rättegångsbalken (RB) av en lagfaren domare och nämnd men är domför med endast en lagfaren domare vid huvudförhandling i mål om brott, för vilket inte är stadgat svårare straff än böter. Detta medför att åtskilliga brott i vilka annat än böter bara utdöms i undantagsfall, t.ex. snatteri, handläggs med nämnd eftersom fängelse ingår i straffskalan. En så vidsträckt lekmanнадverkan i hovrätt synes inte motiverad. Mål där påföljden bara kan antas bli böter bör sålunda kunna handläggas utan nämndemän, vare sig målet

avgörs efter huvudförhandling eller på handlingarna. I hovrätt finns det också större möjlighet än i tingsrätt att på ett förberedande stadium bedöma vilken påföljd som i det särskilda fallet kan bli aktuell. Tingsrättens dom samt vadeinlagen och genmålet ger sålunda ganska klart vid handen om påföljden kan antas bli böter eller om fängelse eller jämställd påföljd kan bli aktuell. Den enligt min mening lämpligaste vägen är i enlighet med det anförda att knyta lekmanamedverkan till mål där anledning i det särskilda fallet förekommer att döma till annan påföljd än böter. En sådan ordning korresponderar också med bestämmelsen i 51 kap. 21 § RB om förutsättningarna för att avgöra brottmål utan huvudförhandling.

Lagtekniskt bör emellertid bestämmelsen om hovrätts domförhet lämpligen utformas på motsvarande sätt som bestämmelsen i 1 kap. 3 § RB om tingsrätts sammansättning i brottmål. Nämndsammansättningen bör alltså ställas upp som huvudregel men kompletteras med en undantagsregel för mål där anledning inte förekommer att döma till svårare straff än böter. Att nämndemän inte skall behöva delta vid handläggning som inte sker vid huvudförhandling är uppenbart.

7.3 Lekmän i kammarrätt

I fråga om kammarrätt har utredningen funnit lekmanamedverkan lämplig endast i tämligen begränsad omfattning. Vad gäller den helt dominerande kategorin av mål, skattemålen, vilka utgör omkring 70 % av målantalet, anser utredningen övervägande skäl tala mot lekmanamedverkan. Dessa mål är i kammarrätt inte sällan rättsligt komplicerade och därför mindre lämpade för lekmanadeltagande. Intresset av lekmanamedverkan anses dessutom tillgodosett genom att lekmän ingår i såväl taxeringsnämnd som skatterätt. Utredningen har också övervägt lekmanadeltagande i körkortsmålen men inte heller där ansett nämndemän böra delta. Utredningen har stannat för att förorda lekmanadeltagande i kammarrätt vid prövning av vissa särskilt uppräknade kategorier av mål. Det är fråga om dels mål rörande administrativa frihetsberövanden, dvs. omhändertagande enligt barnavårdslagen (1960:97) och lagen (1954:579) om nykterhetsvård, dels mål enligt 21 kap. föräldrabalken, dvs. frågor om verkställighet av allmän domstols beslut angående vårdnad och umgängesrätt eller om överlämnande av barn, dels mål om utvisning enligt 29 § utlänningslagen (1954:193), dels mål om avsättning i disciplinär ordning, avstängning från tjänstgöring eller skiljande från allmän tjänst, dels mål om meddelande eller återkallelse av behörighet att utöva yrke eller verksamhet (bl.a. såvitt rör medicinalväsendet).

Utredningens förslag har allmänt tillstyrkts under remissbehandlingen. Bl.a. har kammarrätterna i princip godtagit de utvalda målkategorierna. Kammarrätten i Stockholm har dock uttalat tvekan om mål om behörighet att utöva yrke eller verksamhet (de s.k. specialistmålen) lämpar sig för

prövning med lekmän. Några remissinstanser, bl.a. kammarrätten i Sundsvall, har uttalat sig för en utvidgning av området för lekmanamedverkan. Körkortsmål och mål om skattetillägg har nämnts som lämpliga för avgörande med lekmän.

Som domstolsverkets undersökning visar avser utredningens förslag ett förhållandevis ringa antal mål. Det skulle allmänt sett vara önskvärt med en något bredare bas för lekmanadeltagande, så att lekmannainslaget inte bara kommer att spela en marginell roll i kammarrätternas verksamhet. Även om lekmanamedverkan självfallet inte får bli ett självändamål finns det enligt min mening anledning att på sikt överväga sådana i ytterligare kategorier av mål. Bl.a. kan de mål som har nämnts under remissbehandlingen bli aktuella. Jag anser det dock f.n. vara lämpligt att inte gå utöver vad utredningen har föreslagit. Det kan bl.a. mot bakgrund av kammarrätternas arbetssituation finnas skäl att till en början gå fram med viss försiktighet, så att domstolarna kan finna de lämpligaste formerna för medverkan av lekmännen.

Beträffande de olika av utredningen föreslagna kategorierna av mål kan jag för egen del godta förslaget utom i två avseenden. I likhet med kammarrätten i Stockholm anser jag att målen om yrkesbehörighet bör undantas från lekmanamedverkan. Dessa mål rör sällan annat än ren tillämpning av vissa specialförfattningar och lämnar föga utrymme för skälighetsbedömningar. Vidare anser jag det inte meningsfullt att nu införa ett lekmanaelement vid prövning av uppsägnings- och disciplinmål i kammarrätt. Med hänsyn till de redan genomförda och förestående reformerna på arbets- och tjänstemannarättens område blir i framtiden mål av dessa slag sällsynta.

I lagtekniskt hänseende har utredningen valt att ta in bestämmelserna om kammarrätts domförhet vid nämndsammansättning och om val av nämndemän m.m. i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar, medan frågan om de skilda målkategorier i vilka nämnd skall medverka har tagits in i en särskild lag om domförhet i kammarrätt i vissa fall. Under remissbehandlingen har utredningens lösning kritiserats från olika utgångspunkter.

För egen del anser jag det naturligt att de allmänna sammansättningsbestämmelserna är inskrivna i den för förvaltningsdomstolsorganisationen grundläggande lagen om allmänna förvaltningsdomstolar. I denna lag bör också tas in de mer organisatoriskt betonade bestämmelserna om hur nämndemännen skall utses, deras behörighet etc. Bestämmelser om vilka slag av mål som skall handläggas med nämndemän bör däremot inte tas in i vare sig den centrala lagen eller i någon särskild domförhetslag utan har enligt min mening sin naturliga plats i den författning som i sak reglerar den fråga som skall prövas.

7.4 Val av nämndemän m.m.

I fråga om val av nämndemän i hovrätt och kammarrätt har utredningens förslag, enligt vilket nämndemännen skall utses av landstingen, allmänt godtagits vid remissbehandlingen. I ett yttrande har visserligen ifrågasatts om inte underdomstolarnas nämndemän utan vidare kunde göras behöriga att tjänstgöra i hovrätt resp. kammarrätt. För egen del anser jag dock, av principiella och praktiska skäl, att nämndemän bör utses särskilt för hovrätt och kammarrätt. Något förbud mot att samma person utses till nämndeman i både underrätt och överrätt anser jag inte behöva ställas upp. Jag förutsätter att det även utan en uttrycklig regel står klart att ett sådant arrangemang inte är önskvärt.

Med tanke på det jämförelsevis ringa antal mål i vilka nämndemän föreslås delta i kammarrätt skulle det kunna övervägas att helt avstå från att utse särskilda nämndemän för kammarrätt och i stället låta hovrätternas nämndemän tjänstgöra även där. Jag anser dock att detta skulle leda för långt. Om en meningsfull samverkan mellan juristdomare och lekmän skall kunna komma till stånd bör åtminstone en viss kader nämndemän knytas mera fast till kammarrätterna. Man får dock tills vidare räkna med att tjänstgöringstillfällena för nämndemän från andra län än där kammarrättens kansliort är belägen blir jämförelsevis fåtaliga. Det synes därför lämpligt att endast ett begränsat antal nämndemän utses i sådana län, om de enskilda nämndemännen skall få tjänstgöra i rimlig utsträckning. Det bör bl.a. med tanke härpå vara möjligt att utse nämndeman i hovrätt att fungera också som nämndeman i kammarrätt. Enligt min mening bör en sådan ordning tillämpas — åtminstone t.v. — i län utnåfö kammarrätts kansliort. Som reserv vid förfall för kammarrättsnämndeman bör vidare hovrättsnämndeman få anlitas, under förutsättning att denne uppfyller behörighetskraven. Uttryckliga bestämmelser i nu nämnda hänseenden bör utfärdas.

Antalet nämndemän som skall utses för varje hovrätt och kammarrätt bör bestämmas av regeringen, som också bör besluta om fördelningen mellan länen inom resp. domstols domkrets.

När det gäller själva valet bör detta följa motsvarande regler som nyligen har antagits i fråga om val av nämndeman i tingsrätt, fastighetsdomstol och länsdomstolarna (se prop. 1975/76:64). Valmetoden bör alltså i första hand vara majoritetsval men med möjlighet för en viss minoritet inom landstinget att få till stånd proportionellt val enligt de särskilda regler som finns om sådant. Mandatperioden bör vara sex år med val av halva antalet nämndemän vart tredje år. Fyllnadsval efter den som har avgått i förtid bör bara avse återstående mandattid. Även beträffande valbarhetsvillkor, åldersgräns, rätt att avgå etc. bör samma bestämmelser gälla för nämndeman i överrätt som i vederbörande underinstans. De speciella diskvalifikationsgrunderna för nämndeman i länsdomstolarna enligt 9 § andra stycket lagen (1971:52) om skatterätt, fastighetstaxeringsrätt och

länsrätt bör ha tillämpning på nämndeman i kammarrätt.

Utredningen har avstått från att föreslå några speciella kvalifikationskrav för nämndemän i överrätt. Remissinstanserna har allmänt anslutit sig till utredningens ståndpunkt. Flera av dem har dock pekat på intresset av att de som utses till nämndemän också besitter nödig erfarenhet.

Även jag är av den meningen att några formella kvalifikationskrav inte bör ställas upp. Sådana skulle f.ö. vara mindre väl förenliga med principen att nämndemännen inte har till uppgift att tillföra domstolen särskild sakkunskap utan att representera åsikter och synsätt som är allmänt företrädade bland medborgarna. Jag förutsätter att landstingen även utan formella regler inte kommer att nominera annat än betrodda, erfarna och kunniga personer till de ansvarsfulla uppdrag som det här är fråga om, inte minst med hänsyn till att nämndemännen skall ha individuell rösträtt. Det synes lämpligt, särskilt i inledningsskedet av det nya systemet, att de som utses till nämndemän i överrätt om möjligt har erfarenhet av tjänstgöring i underrätt.

I flera remissyttranden berörs de praktiska konsekvenserna av förslaget om lekmanamedverkan för hovrätternas och kammarrätternas inre arbete. Man pekar särskilt på svårigheterna att samla rätten till fortsatt överläggning i mål som har förehafts vid huvudförhandling. Även jag är medveten om att en del komplikationer av nu nämnt och liknande slag knappast kan undvikas, särskilt inte i början när den nya ordningen skall tillämpas. Jag tror likväl att olägenheterna har överdrivits något. Med nutida reproduktionsmetoder kan kopior lätt göras av utkast till domen, vilka sedan kan sändas med posten till nämndemännen för yttrande. Ofta bör det vara tillräckligt att utkastet diskuteras per telefon. En sådan arbetsmetod har under lång tid tillämpats i t.ex. arbetsdomstolen och där visat sig fungera väl. Jag vill i detta sammanhang också erinra om möjligheten att utnyttja sig av televerkets service med s.k. gruppsamtal för överläggning när flera personer skall delta. Att nämndemännen inte behöver skriva under domen följer för hovrätternas del av 17 kap. 10 § resp. 30 kap. 8 § RB, i vilka lagrum jag inte avser att föreslå ändring. Det bör ankomma på domstolarna att själva komma fram till lämpliga praktiska arbetsformer. Domstolsverket bör vid behov kunna bistå domstolarna med förslag till lämpliga lösningar. Självfallet bör samråd äga rum med nämndemännen. Utöver vad jag har sagt nu synes några särskilda uttalanden från min sida i detta sammanhang inte vara påkallade.

Avslutningsvis vill jag nämna att jag i likhet med utredningen inte anser det påkallat med avseende på hovrättsnämndemän att utsträcka förbudet enligt 12 kap. 3 § andra stycket RB för nämndeman att föra annans talan vid den domstol han tillhöra till även underdomstolar under hovrätten. Behörighetsbestämmelserna i förening med jävsreglerna torde utgöra tillräckliga remedier mot olämpliga engagemang härvidlag.

7.5 Kostnader

Utredningen har beräknat kostnaderna för lekmanamedverkan i hovrätt och kammarrätt i den omfattning utredningen har föreslagit till sammanlagt ca 600.000 kr. om året. Kalkylen har i några remissyttranden kritiserats som alltför optimistisk. Domstolsverket har i sin promemoria avstått från att lägga fram kostnadsberäkningar under motivering att det inte är möjligt att göra några säkra bedömningar av konsekvenserna i kostnadshänseende med hänsyn till de osäkerhetsfaktorer som är förenade därmed.

För egen del är jag väl medveten om de svårigheter som är förknippade med försök att göra någon mer slutgiltig kostnadsberäkning. Om man som domstolsverket räknar med att 28 hovrättsavdelningar sammanträder med två nämndemän två gånger i veckan under 40 arbetsveckor årligen uppgår arvodesersättningarna — 130 kr. om dagen — till nämndemännen till sammanlagt $(2 \times 28 \times 2 \times 40 \times 130 =)$ 582.400 kr. om året. Med hänsyn till det begränsade antalet nämndmål i kammarrätt torde arvodeskostnaderna här röra sig om högst en tiondel av motsvarande belopp för hovrätterna. Härtill kommer kostnaderna för resa och traktamente, vilka som domstolsverket påtalat inte kan beräknas om man inte vet var nämndemännen är bosatta. Man bör kanske dock kunna räkna med att nämndemännen till stor del kommer från orter som ligger relativt nära domstolen och att reskostnaderna därför kommer att hålla sig inom rimliga gränser. Jag har i budgetpropositionen beräknat ett belopp av sammanlagt 600.000 kr. för ersättningar till nämndemän avseende första halvåret 1977. Det bör tilläggas att inbesparingen av en juristledamot i nämndmål är ägnad att kompensera de komplikationer i form av något tyngre handläggning som kan uppkomma.

7.6 Ikraftträdande

Som har nämnts tidigare har nyligen genomförts vissa reformer i fråga om val av nämndemän i tingsrätt, fastighetsdomstol och länsdomstolarna (SFS 1975:1288). Dessa reformer träder i kraft den 1 januari 1977. De nu föreslagna bestämmelserna om lekmanadeltagande i hovrätt och kammarrätt bör träda i kraft samtidigt. I mål där den slutliga handläggningen har påbörjats före ikraftträdandet bör dock äldre sammansättningsbestämmelser tillämpas. Med slutlig handläggning avser jag handläggning som direkt syftar till målets avgörande, däremot inte t.ex. prövning av fråga om inhibition eller beslut att kommunicera besvärslinlag. En övergångsbestämmelse enligt vilken äldre bestämmelser gäller i mål som har företagits till avgörande före ikraftträdandet bör i enlighet härmed tas in i de olika lagarna.

Val till kommunfullmäktige och landsting för perioden 1977-79 äger rum under hösten 1976. Nästa val äger rum 1979 för perioden 1980-82. Liksom de redan antagna ändringarna i fråga om underrätterna bör systemet med nämndemän i hovrätt och kammarrätt genomföras så, att halva antalet

nämndemän väljs för treårsperioden 1977-79 medan den andra hälften utses för en ordinarie sexårsperiod t.o.m. 1982. Valet bör förrättas av de under hösten 1976 nyvalda fullmäktige resp. landstingen (jfr 13 § fjärde stycket kommunallagen och 19 § andra stycket landstingslagen). En övergångsbestämmelse härom bör tas in i RB och lagen om allmänna förvaltningsdomstolar.

8 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i giftermålsbalken,
3. lag om ändring i föräldrabalken,
4. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
5. lag om ändring i utlänningslagen (1954:193),
6. lag om ändring i lagen (1954:579) om nykterhetsvård,
7. lag om ändring i barnavårdslagen (1960:97).

9 Specialmotivering

9.1 Förslaget till lag om ändring i RB

2 kap. 4 § Första stycket upptar huvudregeln om hovrätts sammansättning i tvistemål. Liksom beträffande motsvarande reglering för tingsrätt i 1 kap. hänvisas i fråga om sammansättningen i familjemål till vad som är särskilt föreskrivet därom.

I ett nytt, andra stycke i paragrafen har tagits in de nya i den allmänna motiveringen behandlade bestämmelserna om hovrätts sammansättning i brottmål. Bestämmelserna motsvarar de för tingsrätt gällande bestämmelserna i 1 kap. 3 § andra och tredje styckena i deras nyligen antagna lydelse (SFS 1975:1288). Som huvudregel anges att hovrätten i brottmål är domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Med tanke särskilt på omfattande och långvariga rättegångar medges emellertid att hovrätten har förstärkt sammansättning bestående av fyra lagfarna domare och tre nämndemän. I motsats till de bestämmelser om förstärkt sammansättning som nyligen har införts för tingsrätternas del har några särskilda kriterier för användande av den förstärkta sammansättningsformen inte ställts upp i lagen. Det får förutsättas att hovrätten inte använder den stora sammansättningen annat än när det finns goda skäl för detta. Bestämmelserna har utformats så att hovrätten, om den har inlett huvudförhandling med förstärkt sammansättning, behåller sin domförhet även om en lagfaren domare eller en nämndeman eller båda lämnar rätten under pågående förhandling. Någon bestämmelse om tyngden av de skäl som i sådant fall skall motivera avgången har inte ansetts behövlig.

När förstärkt sammansättning anses påkallad skall förstärkningen avse både det lagfarna inslaget och lekmannainslaget. Bestämmelsens avfattning hindrar visserligen inte i och för sig att hovrätten sitta med en sammansättning av fyra lagfarna domare och två nämndemän eller tre domare av vardera kategorin. Nu nämnda kombinationer rubbar emellertid den valda relationen mellan lagfarna domare och lekmän och bör undvikas. Det är inte avsett att hovrätten skall inleda huvudförhandling annat än med antingen fyra lagfarna domare och tre nämndemän eller tre lagfarna domare och två nämndemän. Om en lagfaren domare eller en nämndeman avträder under handläggningens gång bör detta däremot inte föranleda att också en ledamot av den andra kategorin måste avträda.

Två undantag från huvudregeln om sammansättning med nämndemän upptas i styckets senare led. Mål där anledning inte förekommer att döma till svårare straff än böter får handläggas utan nämndemän. Rätten skall i så fall ha den normala sammansättningen av fyra lagfarna domare. I nu åsyftade mål är hovrätten följaktligen domför såväl med nämndsammansättning som med kollegial sammansättning. Det torde som regel bli beroende på karaktären av övriga till viss sessionsdag utsatta mål vilken sammansättningsform som kommer till användning i bötesmålet. Att nämndsammansättningen endast avser huvudförhandling framgår av det sista meningen i andra stycket.

Jämkningsen i det tredje stycket är av redaktionell natur.

Att nämndemän inte kommer att medverka i vattenöverdomstolen i sådana sällan förekommande brottmål som är att hänföra till vattenmål följer av 11 kap. 1 § fjärde stycket och 16 § vattenlagen (1918:523).

2 kap. 4 a § Enligt denna paragraf skall det i hovrätts domkrets finnas hovrättsnämndemän till det antal som regeringen bestämmer. Vidare sägs att hovrätten skall fördela tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem. Bestämmelserna motsvarar vad som för tingsrätts del anges i 1 kap. 4 § första och tredje styckena.

Enligt min mening bör till hovrättsting företrädesvis kallas nämndeman från den del av hovrätts domkrets där tinget hålls. Någon lagbestämmelse härom torde inte behövas.

4 kap. 5 § I denna paragraf, som innehåller grundläggande bestämmelser om val av nämndeman vid tingsrätt, har bl.a. vidtagits vissa redaktionella ändringar. Det nuvarande tredje stycket, enligt vilket val av nämndeman i tingsrätt förrättas av kommunens fullmäktige (under vissa förutsättningar med tillämpning av proportionell valmetod) har brutits ut ur paragrafen och flyttats till 7 §. I dess ställe har som ett nytt, tredje stycke tagits in en bestämmelse, enligt vilken regeringen bestämmer antalet nämndemän för varje län inom hovrätts domkrets. Om bara del av län skulle ingå i domkretsen, får på motsvarande sätt bestämmas det antal som skall utses för den delen.

Ändringen i fjärde stycket är av formell natur.

4 kap. 6 § De allmänna förutsättningarna för valbarhet som nämndeman i tingsrätt avses gälla även nämndeman i hovrätt. I 6 § första stycket har endast en mindre jämkning varit nödvändig.

4 kap. 7 § Till denna nya paragraf har samlats bestämmelserna om val av nämndeman i tingsrätt och i hovrätt. Beträffande nämndeman i tingsrätt är bestämmelserna överförda från 5 §.

Nämndeman i hovrätt skall enligt paragrafens andra stycke väljas av landstinget i länet eller om i länet finns kommun som inte ingår i landstingskommunen, av landstinget och kommunfullmäktige med den fördelning dem emellan som länsstyrelsen bestämmer efter befolkningstalen. I Gotlands län som saknar landsting skall valet förrättas av kommunfullmäktige i Gotlands kommun. Bestämmelserna överensstämmer med vad som gäller om val av nämndeman i länsrätt och länsskatterätt liksom med de nyligen antagna bestämmelserna om val av nämndeman i fastighetsdomstol.

Bestämmelsen om tillämpning under vissa förutsättningar av proportionell valmetod återfinns i paragrafens tredje stycke. Den gäller självfallet både val av nämndeman i tingsrätt och nämndeman i hovrätt.

4 kap. 8 § Paragrafen som reglerar nämndemans mandattid m.m. har jämkats något för att täcka även nämndeman i hovrätt.

29 kap. 1 § I denna paragraf, som innehåller bestämmelser om ordningen vid omröstning i brottmål, har vidtagits vissa redaktionella ändringar för att markera vad som avser tingsrätt resp. hovrätt. I paragrafens tredje stycke har lagts till en bestämmelse enligt vilken, när nämndemän ingår i hovrätten, dessa skall säga sin mening efter de lagfarna domarna.

29 kap. 3, 4 och 7 §§ Ändringarna i dessa paragrafer är huvudsakligen av redaktionell art. Att ledamöterna i hovrätt skall ha individuell rösträtt oavsett om de är jurister eller nämndemän följer av avfattningen av 3 § tredje stycket.

30 kap. 7 § I första stycket anges att ordföranden vid överläggning i mål som har handlagts med nämnd först skall framställa saken och vad lagen föreskriver. Bestämmelsen har jämkats för att kunna passa även i hovrätt, där det ankommer på referenten att yttra sig först.

9.2 Förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken

30 a § Paragrafen motsvarar 15 kap. 29 § andra stycket och 30 a § i utredningens lagförslag. Den innehåller de särskilda bestämmelserna om hovrätts sammansättning i äktenskapsrättsliga mål och motsvarar vad som för tingsrätts del regleras i 29 och 30 §§.

Enligt paragrafens första stycke första meningen skall hovrätten vid huvudförhandling i äktenskapsrättsliga mål som princip bestå av tre lagfarna domare och två nämndemän. Möjligheten till förstärkt sammansättning av fyra lagfarna domare och tre nämndemän finns även här, låt vara

att det praktiska behovet torde vara mycket ringa i dessa som regel mindre långvariga mål. Av en uttrycklig hänvisning till 29 § följer att nämndsammanställningen i hovrätt avser samma kategorier av mål som i tingsrätt. Även 29 § sista meningen omfattas av hänvisningen. Det bör påpekas att domförhållsregeln i 30 a § bara gäller huvudförhandling. Vid annan handläggning skall hovrätt alltså ha sedvanlig juristkollegial sammansättning, i den mån inte referenten ensam är behörig.

Huvudregeln om nämndsammanställning kompletteras av en särbestämmelse i första stycket andra meningen, enligt vilken hovrätten får handlägga målet med juristkollegial sammansättning om nämnd inte har medverkat vid tingsrättens avgörande. I sådant fall är hovrätten alltså liksom i fråga om bötesbrottmål domför med alternativt nämndsammanställning och juristkollegial sammansättning.

Av paragrafens andra stycke framgår att omröstningsreglerna för tvistemål i 16 kap. RB skall gälla även när hovrätten har sammansättning med nämndemän. Ett undantag är dock att nämndemännen skall säga sin mening efter de lagfarna ledamöterna. Detta innebär bl.a. att referenten yttrar sig först, därefter de övriga lagfarna ledamöterna och sist nämndemännen. Den mening som erhåller flest röster gäller. Vid lika röstetal gäller ordförandens mening.

9.3 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

20 kap. 36 § I paragrafen hänvisas i fråga om vissa slag av mål till föreskrifterna om nämndsammanställning i giftermålsbalken. Ändringen innebär att hänvisningen utsträcks till den nya 30 a § i 15 kap. GB. Hänvisningen avser alltså handläggning både i tingsrätt och hovrätt.

21 kap. 14 § Enligt denna nya paragraf skall nämndemän medverka i mål enligt 21 kap. föräldrabalken (FB).

I 21 kap. 1 § FB föreskrivs att verkställighet av vad allmän domstol i dom eller beslut har bestämt om vårdnad eller umgängesrätt eller om överlämnande av barn söks hos länsrätt. Av 6 § framgår att vårdnadshavare också utan domstols dom eller beslut får hos länsrätt begära överflyttning till sig av barn som vistas hos annan. Länsrätten kan, innan den beslutar om verkställighet, uppdra åt vissa personer att verka för att domstolens beslut åtlids frivilligt (2 §). När länsrätt förordnar om verkställighet kan den förelägga vite eller besluta om hämtning genom polismyndighets försorg (3 §). Även andra beslut kan meddelas av länsrätten i nu nämnda ärenden. Sålunda kan verkställighet vägras i vissa fall och förordnande meddelas om läkarundersökning av barnet.

De beslut av länsrätt som kan komma under kammarrätts bedömande är oftast starkt ingripande mot den enskilde. Nämndemän skall därför såsom domarutredningen föreslagit i princip alltid ingå i kammarrätt vid handläggning av dit fullföljt mål enligt 21 kap. FB. Det finns vissa undantag

från huvudregeln. Nämnd behöver sålunda inte medverka när fullföljd har skett mot länsrätts interimistiska beslut enligt 9 § eller beslut om läkarundersökning enligt 10 § och inte heller när målet i kammarrätt endast rör kostnadsfråga (11 §). Detta följer emellertid redan av 12 § andra stycket senare delen lagen om allmänna förvaltningsdomstolar. Något uttryckligt undantag för dessa fall har därför inte ansetts nödvändigt här.

9.4 Förslaget till lag om ändring i lagen om allmänna förvaltningsdomstolar

12 § Paragrafen innehåller bestämmelser om domförhet i kammarrätt. Den har kompletterats med de nya bestämmelserna om deltagande av nämndemän i vissa fall. Dessa har tagits in som ett nytt, andra stycke i paragrafen. Det nuvarande första stycket har med ett par redaktionella jämkningar delats upp i två stycken (första och tredje styckena enligt den nya lydelsen av lagrummet).

Som har nämnts i den allmänna motiveringen anges i denna lag inte närmare vilka målgrupper som skall handläggas med nämndemän. Bestämmelserna härom tas i stället in i de olika lagar där de materiella bestämmelserna återfinns.

Kammarrätt är enligt huvudregeln i andra stycket första meningen domför med tre lagfarna domare och två nämndemän när det är särskilt föreskrivet. Liksom när det gäller hovrätt kan kammarrätten ha förstärkt sammansättning bestående av fyra lagfarna domare och tre nämndemän. Möjligheten härtill har öppnats främst med hänsyn till att handläggningen av ett mål kan komma att delas upp på flera sammanträden och till att det kan vara ovisst om alla ledamöterna kan medverka vid ett följande handläggningstillfälle. Det har därför ansetts lämpligt att kammarrätten har möjlighet att gardera sig mot att tidigare förebragt material måste repeteras inför en helt ny ledamot.

I senare delen av andra stycket finns vissa allmänna bestämmelser om undantag från kravet på nämndsammansättning. Det är här fråga om handläggning som inte avser målets avgörande i sak. Självfallet är kammarrätten alltid behörig att handlägga även dessa spörsmål med nämndemän. Undantagen, som har tagits upp i tre punkter, har följande innebörd.

Nämndemän behöver inte medverka vid interimistiska beslut eller andra beslut under rättegången och inte heller i övrigt vid åtgärd för målets förberedande (punkt 2). Har talan fullföljts mot sådant beslut av lägre instans som inte innebär avgörande av målet (jfr 34 § förvaltningsprocesslagen 1971:291), behöver nämndemän inte medverka i kammarrätt (punkt 1). Inte heller behöver nämndemän delta i avvisnings- eller avskrivningsbeslut (punkt 3).

Någon gång kan samtidigt vara uppe till bedömning dels fråga som enligt

vad som är särskilt föreskrivet kräver medverkan av nämndemän och fråga som skall avgöras av enbart tre jurister. Kammarrätten bör i sådant fall kunna pröva samtliga frågor med nämndsammansättning, oavsett om de formellt har registrerats som ett eller flera mål. En klargörande bestämmelse härom har tagits in i ett nytt, tredje stycke.

12 a § I första stycket har angetts att regeringen bestämmer om antalet nämndemän och deras fördelning på länen inom kammarrätts domkrets. Bestämmelserna motsvarar föreskrifterna för hovrätt i 2 kap. 4 a § och 4 kap. 5 § andra stycket samt 7 § RB.

I andra stycket föreskrivs att nämndeman i kammarrätt utses genom val. I övrigt hänvisas i fråga om val, valbarhet, rätt till avsägelse, mandatperiod och behörighet till vad som gäller beträffande nämndeman i länsskatterätt och länsrätt. De åsyftade bestämmelserna finns i 8, 9 och 10 §§ lagen (1971:52) om skatterätt, fastighetstaxeringsrätt och länsrätt i dess från den 1 januari 1977 gällande lydelse (SFS 1975:1297).

Med tanke på att antalet mål i kammarrätt, som nämndemän kommer att delta i, inte blir av större omfattning har i enlighet med vad jag har anfört i den allmänna motiveringen i paragrafens tredje stycke tagits in ett par särskilda behörighetsregler. Regeringen får sålunda för visst län förordna att nämndemän i kammarrätt skall väljas bland dem som för samma mandatperiod har utsetts till nämndemän i hovrätt. Eftersom valet så gott som alltid torde komma att ske som majoritetsval, varvid en av partierna inom landstinget träffad överenskommelse stadfästs (jfr. prop. 1975/76:64 s. 41), lär det i praktiken endast undantagsvis bli aktuellt att hålla annat än en gemensam valförrättning för båda kategorierna av nämndemän. Hovrättsnämndeman, som uppfyller behörighetskraven för tjänstgöring i kammarrätt, får även i annat fall tjänstgöra som nämndeman i kammarrätt som hans län hör till. Särbestämmelserna syftar närmast på län utanför kammarrättens kansliort där sammanträden med kammarrätten blir sparsamt förekommande.

13 § I denna paragraf hänvisas i fråga om omröstning i allmän förvaltningsdomstol till bestämmelserna i 16 och 29 kap. RB, vilka bestämmelser skall gälla i tillämpliga delar. Genom hänvisningen blir RB:s omröstningsregler för juristkollegial sammansättning tillämpliga.

Sedan nämndsammansättning har införts i hovrätt och kammarrätt har hänvisningen preciserats till vad som enligt RB gäller beträffande omröstning i hovrätt.

15 § I paragrafens första stycke anges behörighetsvillkoren för ledamot och föredragande i allmän förvaltningsdomstol. Bestämmelsen bör dock inte avse nämndemännen för vilka det finns särskilda behörighetsbestämmelser i lagen (1971:52) om skatterätt, fastighetstaxeringsrätt och länsrätt.

Till första stycket har därför fogats en erinran därom.

Bestämmelserna i 15 § andra och tredje styckena om skyldighet för bl.a. ledamot att avlägga domared samt om jäv för ledamot bör gälla även nämndemannaledamöterna.

9.5 Förslaget till lag om ändring i utlänningslagen

44 § I tredje stycket har lagts till en bestämmelse om att nämndemän skall ingå i kammarrätten vid handläggning av mål om utvisning enligt utlänningslagen (1954:193).

I 29 § utlänningslagen finns bestämmelser om utvisning av utlänning. Beslut om utvisning meddelas i vissa fall av regeringen. I övriga fall meddelas enligt 30 § första stycket utvisningsbeslut av länsrätt. Närmare bestämmelser om förfarande och om tvångsåtgärder finns i de närmast följande paragraferna. Enligt 44 § tredje stycket får talan föras mot förvaltningsdomstols utvisningsbeslut. Fullföljd sker till kammarrätt. Utvisningsbeslut av regeringen kan självfallet inte överklagas. Kammarrätt prövar enligt 46 a § också talan mot vissa ersättningsbeslut. Enligt 48 a § föres klagan över beslut om tagande eller kvarhållande i förvar som har meddelats av den centrala utlänningsmyndigheten, av länsstyrelse eller av förvaltningsdomstol hos kammarrätt. Slutligen kan enligt 49 § andra stycket klagan föras hos kammarrätt över beslut om avvisande av ombud eller biträde samt beslut i jävsfråga.

Medverkan av nämndemän är begränsad till mål om utvisning, dvs. mål som fullföljts till kammarrätt med stöd av 44 § tredje stycket utlänningslagen. Övriga mål enligt utlänningslagen får däremot handläggas utan nämndemän. I fråga om försvarstagande (35-37 §§) kan visserligen skäl anföras för lekmanamedverkan, särskilt som åtgärden undantagsvis kan bli långvarig. Med hänsyn till att det här är fråga om en processuell tvångsåtgärd och till att hovrätt också i fortsättningen avses avgöra häktningsfrågor utan nämndemän har kammarrätt ansetts böra pröva fråga om förvarstagande utan nämndemän. I den mån sådan fråga handläggs samtidigt med själva utvisningsfrågan deltar givetvis nämndemän i båda frågorna. Samma ståndpunkt har intagits i fråga om interimistiska omhändertaganden enligt nykterhetsvårdslagen (1954:579) och barnavårdslagen (1960:97).

9.6 Förslaget till lag om ändring i lagen om nykterhetsvård

62 a § Som ett nytt andra stycke i denna paragraf har lagts till en bestämmelse enligt vilken nämndemän skall ingå i kammarrätten vid handläggning av vissa angivna mål enligt lagen (1954:579) om nykterhetsvård.

I 61 § första och andra styckena samt 62 § första stycket lagen om nykterhetsvård anges vilka mål som enligt nämnda lag kan komma upp till prövning i kammarrätt. 61 § avser fullföljd från länsrätt medan 62 § rör talan mot beslut som socialstyrelsen meddelat i särskilt fall. Sådant beslut kan ha meddelats efter fullföljd exempelvis från anstaltsstyrelse eller efter underställning.

Länsrätts beslut får överklagas, om beslutet innebär förordnande om tvångsintagning eller avslag på ansökan om tvångsintagning, villkorligt anstånd med verkställighet eller förverkande av sådant anstånd eller om det är fråga om beslut under rättegången enligt 34 § förvaltningsprocesslagen (1971:291). Beslut av sistnämnda slag kan innefatta omhändertagande av person tills vidare. Att talan skall föras hos kammarrätt följer av 33 § förvaltningsprocesslagen.

De frågor som efter fullföljd till socialstyrelsen kan föras vidare till kammarrätt framgår av 60 § jämfört med 62 § första stycket. Detta är fallet med fråga om försökspermission, utskrivning eller annan vårdfråga. Detsamma gäller beträffande förordnande om övervakning eller meddelande av lydnadsföreskrift. Anstaltsstyrelses beslut om kvarhållande på vårdanstalt enligt 45 § lagen om nykterhetsvård underställs socialstyrelsens prövning. Mot styrelsens beslut kan talan fullföljas till kammarrätt.

Enligt förevarande paragraf skall nämndemän delta i kammarrätt vid prövning av från länsrätt fullföljt mål angående tvångsintagning, villkorligt anstånd med intagning eller förverkande av anstånd med intagning. Nämndemän skall vidare medverka i från socialstyrelsen fullföljt mål om kvarhållande enligt 45 §, dvs. förlängning av vårdtiden med sammanlagt högst två år. I samtliga dessa fall är det fråga om för den enskilde djupt ingripande avgöranden. Tvångsintagning kan ske med stöd av 18 eller 55 §§. Det sistnämnda lagrummet avser återintagning på allmän vårdanstalt. Om villkorligt anstånd med verkställighet eller förverkande av sådant anstånd stadgas i 35 §.

I övriga mål enligt nykterhetsvårdslagen föreslås inte nämndemän delta. Detta gäller i första hand mål som rör försökspermission, utskrivning eller annan vårdfråga. Sådana beslut har inte ansetts lika djupt ingripande som besluten rörande intagning och kvarhållande.

Fråga om omhändertagande tills vidare får likaså prövas utan nämndemän. I denna del hänvisas till vad som har sagts om förvarstagande enligt utlänningslagen (avsnitt 9.5).

9.7 Förslaget till lag om ändring i barnavårdslagen

84 § I paragrafen, som är ny, finns bestämmelser om deltagande av nämndemän i kammarrätt i vissa angivna mål enligt barnavårdslagen (1960:97).

Bestämmelserna avser mål angående omhändertagande för samhällsvård, mål om samhällsvårds slutliga upphörande, mål om återupptagande av villkorligt upphörd samhällsvård, mål angående förbud att ta barn från fosterhem samt mål om intagning annat än för utredning i ungdomsvårds-skola och utskrivning från sådan skola.

Omhändertagande för samhällsvård beslutas av barnavårdsnämnd enligt 29 § barnavårdslagen, om förebyggande åtgärder visar sig vara eller bedöms vara gagnlösa. Lämnas inte samtycke av den som har fyllt 15 år och skall omhändertas samt, om han inte fyllt 18 år, även av hans föräldrar, underställs beslutet länsrättens prövning (24 § andra stycket). Mot länsrättens beslut får talan fullföljas i kammarrätt. Omhändertagande för samhällsvård kan även förekomma med stöd av 31 §, som avser det fall att vissa vårdbehov inte på annat sätt kan tillgodoses. En förutsättning är då att föräldrarna har övergett den unge eller, i annat fall, att medgivande lämnas till åtgärden av föräldrarna. Har den unge fyllt 15 år, krävs dessutom hans samtycke till omhändertagandet, om inte särskilda skäl föreligger. Beslut meddelas av barnavårdsnämnd. Talan mot beslutet får enligt 80 § föras hos länsrätt och kan sedan fullföljas till kammarrätt. Omhändertagande enligt 29 § barnavårdslagen kan leda till betydande inskränkningar i den omhändertagnes frihet. Det har därför ansetts lämpligt att nämndemän deltar i kammarrätt i sådana fall. När det gäller omhändertagande enligt 31 § har utredningen anfört att även sådant omhändertagande ibland kan leda till djupgående ingrepp i den enskildes rättssfär och därför föreslagit lekmanamedverkan även i dessa fall. Socialstyrelsen har i anslutning härtill anmärkt att samhällsvård enligt 31 § som regel snarast är en social förmån som enskilda äger rätt att göra och gör anspråk på. Besvär i dylika ärenden brukar därför gälla beslut om avslag på en begäran om omhändertagande. Socialstyrelsen har därför ifrågasatt om denna typ av administrativt frihetsberövande är av så allvarlig natur att lekmannadel-tagande är absolut nödvändigt. För egen del har jag dock stannat för att behålla ifrågavarande mål bland nämndmålen. Även om de såsom styrelsen anfört är mindre ingripande än omhändertaganden enligt 29 § kan det likväl vara lämpligt att lekmännen får ta del i avgörandena, bl.a. för att lekmännens erfarenheter inte skall bli alltför begränsade.

Däremot har det inte ansetts nödvändigt att nämndemän skall medverka i mål angående omhändertagande för utredning med stöd av barnavårdslagens 30 §. Skälen till detta är desamma som har anförts mot deltagande av nämndemän vid förvarstagande enligt utlänningslagen (1954:193) och omhändertagande enligt nykterhetsvårdslagen (avsnitt 9.5 och 9.6).

Beslut om samhällsvårds upphörande beträffande annan än elev vid ungdomsvårdsskola meddelas likaså av barnavårdsnämnd. Detta skall ske bl.a. när ändamålet med vården anses uppnått eller när den omhändertagne har nått viss ålder (42 §). Enligt 43 § kan barnavårdsnämnden beträffande den som har omhändertagits enligt 29 § besluta om villkorligt upphörande av

vården. Vården kan då vid behov återupptas. Talan mot barnavårdsnämndens beslut får föras i länsrätt (80 §) och fullföljas i kammarrätt. Utredningsförslaget i denna del innebär att nämndemän skall delta endast i mål om slutligt upphörande av samhällsvård. Däremot har utredningen inte särskilt upptagit mål angående återupptagande av samhällsvård enligt 43 § första stycket. Denna ståndpunkt har kritiserats av socialstyrelsen. Styrelsen anser att ett återupptagande — efter villkorligt upphörande — av samhällsvård som har beslutats med stöd av 25 och 29 §§ är ett administrativt frihetsberövande som är nästan lika allvarligt som det ursprungliga omhändertagandet. Styrelsen föreslår därför att nämndemän även får ingå vid handläggning av denna typ av mål i kammarrätt. Jag ansluter mig till denna bedömning. Medverkan av nämndemän föreslås därför i både mål om upphörande av samhällsvård enligt 42 § och mål om återupptagande enligt 43 § av vård som förklarats skola upphöra villkorligt.

Enligt 50 § första stycket barnavårdslagen kan barnavårdsnämnd för viss tid eller tills vidare förbjuda vårdnadshavare att ta barn från fosterhem. Sådant förbud kan meddelas, om det finns risk som inte är ringa att barnets skiljande från fosterhemmet kan medföra skada på barnets kroppsliga eller själsliga hälsa. Förbudet hindrar inte att barnet skiljs från fosterhemmet med stöd av 21 kap. FB. I sådant fall skall kammarrätt som tidigare har nämnts pröva målet med nämndemän (avsnitt 9.3). När talan i kammarrätt förs mot beslut enligt 50 § första stycket har det ansetts föreligga lika starka skäl att låta nämndemän delta i avgörandet. Att medverkan av nämndemän inte behövs vid fullföljd mot interimistiskt beslut enligt paragrafens andra stycke följer av 12 § andra stycket andra delen lagen om allmänna förvaltningsdomstolar.

Bestämmelser om intagning i ungdomsvårdsskola meddelas i 64 § barnavårdslagen och i stadgan (1960:728) för ungdomsvårdsskolorna. Socialstyrelsen beslutar om inskrivning av elever vid sådana skolor. Talan mot sådant beslut får enligt 83 § första stycket föras i kammarrätt. Elev skall skrivas ut när ändamålet med vården anses ha uppnåtts och när han nått viss ålder samt i vissa andra fall. Utskrivning beslutas av skolans styrelse (65 §). Mot styrelsens beslut får talan föras i länsrätt (81 § första stycket) och fullföljas i kammarrätt. Enligt förevarande paragraf skall i kammarrätt nämndemän delta i nu angivna mål, som i särskild grad rör inskränkningar i den omhändertagnes rörelsefrihet. Nämndemän skall dock inte delta när fråga är endast om intagning under utredningstiden av person som har omhändertagits för utredning (jfr 30 § första stycket).

I övriga mål enligt barnavårdslagen avses kammarrätt döma utan nämndemän. Detta blir bl.a. fallet i de redan berörda målen angående omhändertagande för utredning, villkorligt upphörande av samhällsvård samt i flertalet ärenden om fosterbarn.

10 Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen att antaga förslagen till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i giftermålsbalken,
3. lag om ändring i föräldrabalken,
4. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
5. lag om ändring i utlänningslagen (1954:193),
6. lag om ändring i lagen (1954:579) om nykterhetsvård,
7. lag om ändring i barnavårdslagen (1960:97).

11 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga de förslag som föredraganden har lagt fram.

Bilaga 1
(Utredningens
lagförslag)

1) Förslag till
Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas i fråga om rättegångsbalken
dels att 2 kap. 4 §, 4 kap. 5–7 §§, 29 kap. 1, 3, 4 och 7 §§ samt 30 kap. 7 §
skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i balken skall införas en ny paragraf, 2 kap. 4 a §, av nedan angivna
lydelse.

Nuvarande lydelse

Hovrätt vare domför med fyra
ledamöter. *Ej må flera än fem* sitta i
rätten

2 kap.
4 §.

Föreslagen lydelse

Hovrätt är domför med *tre* lag-
farna ledamöter. *Flera än fyra*
sådana ledamöter må ej sitta i
rätten.

*Vid huvudförhandling i brottmål
skall två nämndemän ingå i hovrät-
ten, om den tilltalade fullföljt talan
mot dom, såvitt han därigenom
dömts för brott för vilket är stadgat
fängelse i mer än två år, eller om
åklagaren fullföljt talan och påstått
ansvar för sådant brott. Även vid
huvudförhandling i annat brottmål
må, enligt hovrättens bestäm-
mande, ingå två nämndemän.*

*Flera än tre nämndemän må ej
sitta i rätten. Om fyra lagfarna leda-
möter sitta i rätten, skall antalet
nämndemän vara tre. Har
handläggning påbörjats med fyra
lagfarna ledamöter och tre nämnde-
män, är rätten vid förfall för ledamot
domför så länge antalet lagfarna le-
damöter ej understiger tre och antalet
nämndemän ej understiger två.*

Nuvarande lydelse

Konungen bestämmer, i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls beredande, må vidtagas av en ledamot i hovrätten eller av tjänsteman vid denna.

Föreslagen lydelse

Regeringen bestämmer, i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls beredande, må vidtagas av en lagfaren ledamot i hovrätten eller av tjänsteman vid denna.

4 a §.

I hovrätts domkrets skola för hovrätten finnas nämndemän till det antal, som föreskrives av regeringen eller den myndighet, som regeringen bestämmer.

Hovrätten fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem. Därvid iakttages att till hovrättsting som avses i 5 § sista stycket företrädesvis kallas nämndemän från den del av domkretsen där tffnget hålles.

4 kap.

5 §¹.

Nämndeman utses genom val.

Hör till domsaga mer än en kommun, fördelar rätten antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd; varje kommun skall dock utse minst en nämndeman.

Val förrättas av kommunens fullmäktige.

Hör till domsaga mer än en kommun, fördelar tingsrätten antalet nämndemän i tingsrätten mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd; varje kommun skall dock utse minst en nämndeman. Val av nämndeman i tingsrätt förrättas av kommunens fullmäktige.

Regeringen eller den myndighet, som regeringen bestämmer, fastställer för varje län inom hovrätts domkrets eller, där del av län ingår i hovrätts domkrets, för sådan del det antal nämndemän i hovrätt som skall utses.

Val av nämndeman i hovrätt förrättas i varje län av landstinget eller, om i länet finnes kommun som ej ingår i landstingskommun, av landstinget och kommunfullmäktige med den fördelning dem emellan som länsstyrelsen bestämmer efter befolkningstalen. Omfattar län

¹ Senaste lydelse 1969:244.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

*endast en kommun, förrättas valet
av kommunfullmäktige.*

Då nämndeman skall väljas, skall rätten göra anmälan därom till den som har att föranstalta om valet.

6 §.²

Valbar till nämndeman är myndig svensk medborgare, som är mantalsskriven och boende inom kommunen samt ej fyllt sjuttio år. Lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller den som eljest har till yrke att föra andras talan inför rätta må ej vara nämndeman.

Valbar till nämndeman är myndig svensk medborgare, som ej fyllt sjuttio år och som är mantalsskriven och boende, i fråga om nämndeman i tingsrätt, inom kommunen och, i fråga om nämndeman i hovrätt, inom länet. Lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller den som eljest har till yrke att föra andras talan inför rätta må ej vara nämndeman.

Ej må annan vägra att mottaga uppdrag som nämndeman än den som fyllt sextio år eller eljest uppgiver giltigt hinder. Den som avgått ur nämnden vare ej skyldig att åter inträda förrän efter sex år.

7 §.

Klagan över nämndemansval skall föras hos rätten. Föres klagan, lände valet dock till efterrättelse, om ej rätten förordnar annat. Rätten pröve, ehuru klagan ej föres, den valdes behörighet.

Klagan över val av nämndeman i tingsrätt skall föras hos rätten. Föres klagan, lände valet dock till efterrättelse, om ej rätten förordnar annat.

Om klagan över val av nämndeman i hovrätt gälla särskilda bestämmelser.

Rätten pröve, ehuru klagan ej föres, den valdes behörighet.

29 kap.

1 §.³

Yppas vid överläggning till dom eller beslut skiljaktiga meningar, skall omröstning ske.

Har nämnd säte i rätten, säge ordföranden först sin mening och inhänte därefter nämndens.

Vid omröstning i annat fall skall den yngste i rätten först yttra sig och sedan var efter annan, såsom

Har nämnd säte i tingsrätt, säge ordföranden först sin mening och inhänte därefter nämndens.

Vid omröstning i annat fall skall den yngste i rätten först yttra sig och sedan var efter annan, såsom

² Senaste lydelse 1969:244.

³ Senaste lydelse 1958:8.

Nuvarande lydelse

de hava säte i rätten. Har målet beretts av viss ledamot, säge han först sin mening.

Envar angive de skäl, varå han grundar sin mening.

Föreslagen lydelse

de hava säte i rätten. Har målet beretts av viss ledamot, säge han först sin mening. *I hovrätt skall dock, om nämndemän ingå i rätten, dessa sist säga sin mening.*

3 §.⁴

Yppas, då nämnd har säte i rätten, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Vid omröstning, *då nämnd ej har säte i rätten*, gälle den mening, som omfattats av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

Yppas *i tingsrätt*, då nämnd har säte i rätten, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Vid omröstning *i annat fall* gälle den mening, som omfattats av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

4 §.⁵

Yppas vid omröstning, *då nämnd ej har säte i rätten*, flera än två meningar, utan att någon enligt 3 § skall gälla, skola de röster, som äro ogynnsammast för den tilltalade, sammanläggas med de för honom därefter minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen

Yppas vid omröstning, *som avses i 3 § andra stycket*, flera än två meningar, utan att någon enligt 3 § skall gälla, skola de röster, som äro ogynnsammast för den tilltalade, sammanläggas med de för honom därefter minst förmånliga och, om det erfordras, sammanläggningen

⁴ Senaste lydelse 1971:218.

⁵ Senaste lydelse 1958:8.

Nuvarande lydelse

fortsättas efter samma grund, till dess någon mening skall gälla; kan ej någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, gälle den mening, för vilken rösterna äro flera än för annan, eller, om för flera meningar rösterna äro lika många, den som biträts av den främste bland dem, som röstat för någon av dessa meningar.

Föreslagen lydelse

fortsättas efter samma grund, till dess någon mening skall gälla; kan ej någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, gälle den mening, för vilken rösterna äro flera än för annan, eller, om för flera meningar rösterna äro lika många, den som biträts av den främste bland dem, som röstat för någon av dessa meningar.

7 §.

Har nämnden enligt 3 § bestämt rättens avgörande, svare för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

Har nämnden enligt 3 § *första stycket* bestämt rättens avgörande, svare för detta envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

30 kap.

7 §.⁶

Innan dom beslutas, skall överläggning hållas. Har nämnd säte i rätten, framställe ordföranden saken och vad lag stadgar därom.

Innan dom beslutas, skall överläggning hållas. Har nämnd säte i *tingsrätt*, framställe ordföranden saken och vad lag stadgar därom.

Då huvudförhandling ägt rum, skall samma eller sist nästa helgfria dag överläggning hållas och, om det kan ske, dom beslutas och avkunnas. Finnes rådrum för domens beslutande eller avfattande oundgängligen erforderligt, må rätten besluta anstånd därmed; domen skall dock, om ej synnerligt hinder möter, skriftligen avfattas och meddelas, då den tilltalade är häktad, inom en vecka och i annat fall inom två veckor efter förhandlingens avslutande. Avkunnas ej domen vid huvudförhandlingen, skall den avkunnas vid annat rättens sammanträde eller ock meddelas genom att den hålles tillgänglig å rättens kansli; vid huvudförhandlingen skall underrättelse givas om tiden och sättet för domens meddelande.

Avgöres mål utan huvudförhandling, skall, så snart ske kan, överläggning hållas samt domen beslutas, skriftligen avfattas och meddelas. Meddelandet skall ske genom att domen hålles tillgänglig å rättens kansli. Under rättelse om tiden för meddelandet skall senast samma dag avsändas till parterna.

Avkunnande av dom må ske genom återgivande av domslutet och skälen jämte meddelande av fullföljd hänvisning.

Har skiljaktig mening förekommit, skall denna meddelas parterna på samma tid och sätt som domen.

⁶ Senaste lydelse 1973:240.

När mål avgjorts, skall skriftlig underrättelse om utgången i målet snarast givas den tilltalade. Närmare föreskrifter härom meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den

Äldre bestämmelser skall fortfarande tillämpas i mål vari hovrätt före ikraftträdandet påbörjat handläggning för målets avgörande.

2) Förslag till Lag om ändring i giftermålsbalken

Härigenom förordnas i fråga om giftermålsbalken
dels att 15 kap. 29 och 30 §§ skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i balken skall införas en ny paragraf, 15 kap. 30 a §, av nedan
angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 kap. 29 §.¹

I äktenskapsmål, boskillnadsmål, mål rörande bodelning och mål om underhåll som avses i denna balk skall *underrätt* vid handläggning, som enligt vad eljest är föreskrivet skall ske med tre eller fyra lagfarna domare, bestå av en lagfaren domare och nämnd. *Vad nu sagts gäller även annat mål som handlägges i samma rättegång.*

I äktenskapsmål, boskillnadsmål, mål rörande bodelning och mål om underhåll som avses i denna balk skall *tingsrätt* vid handläggning, som enligt vad eljest är föreskrivet skall ske med tre eller fyra lagfarna domare, bestå av en lagfaren domare och nämnd.

Vid huvudförhandling i hovrätt i mål som avses i första stycket skola i rätten ingå nämndemän.

Första och andra styckena gälla även annat mål som handlägges i samma rättegång.

30 §.²

Har nämnd säte i *rätten* skola i nämnden sitta nämndemän till det antal som föreskrives i 1 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken. I sådant fall skola vidare följande avvikelser gälla från vad som eljest är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Har nämnd säte i *tingsrätt* skola i nämnden sitta nämndemän till det antal som föreskrives i 1 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken. I sådant fall skola vidare följande avvikelser gälla från vad som eljest är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Ordföranden skall vid överläggningen framställa saken och vad lag stadgar därom.

Vid omröstning skall ordföranden först säga sin mening och därefter inhämta nämndens.

Yppas annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gäller nämndens mening. I annat fall gäller ordförandens mening.

Har nämnden bestämt rättens avgörande, svarar för det envar nämndeman, som med sin röst bidragit därtill.

¹ Senaste lydelse 1973:645.

² Senaste lydelse 1969:256.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

30 a §.

Har nämnd säte i hovrätt, skola i nämnden sitta nämndemän till det antal som föreskrives i 2 kap. 4 § andra och tredje styckena rättegångsbalken. I fråga om omröstning skall därvid gälla vad som eljest stadgas angående omröstning i tvistemål. Nämndemännen skola dock sist säga sin mening.

Denna lag träder i kraft den

Äldre bestämmelser skall fortfarande tillämpas i mål vari hovrätt före ikraftträdandet påbörjat handläggning för målets avgörande.

3) **Förslag till**
Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom förordnas att 20 kap. 36 § föräldrabalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 kap.
36 §.¹

I mål om äktenskaplig börd, vårdnad, umgängesrätt, underhåll och omyndighetsförklaring eller dess hävande äger vad som föreskrives i 15 kap. 29 och 30 §§ giftermålsbalken motsvarande tillämpning.

I mål om äktenskaplig börd, vårdnad, umgängesrätt, underhåll och omyndighetsförklaring eller dess hävande äger vad som föreskrives i 15 kap. 29, 30 och 30 a §§ giftermålsbalken motsvarande tillämpning.

Denna lag träder i kraft den

Äldre bestämmelser skall fortfarande tillämpas i mål vari hovrätt före ikraftträdandet påbörjat handläggning för målets avgörande.

¹ Senaste lydelse 1970:922.

4) Förslag till

Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom förordnas i fråga om lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

dels att 12 och 13 §§ skall ha nedan angivna lydelse

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 12 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Kammarrätt är domför med tre ledamöter. Fler än fyra får ej sitta i rätten. Om domförhet vid behandling av mål om fastighetstaxering finns bestämmelser i taxeringsförordningen (1956:623).

Konungen bestämmer i vilken omfattning åtgärd som avser endast måls beredande får vidtagas av ledamot i kammarrätten eller av annan tjänsteman vid denna.

Föreslagen lydelse

12 §

Kammarrätt är domför med tre *lagfarna* ledamöter. Fler än fyra *sådana ledamöter* får ej sitta i rätten. Vid *behandling* av mål enligt lagen (0000:000) om domförhet i kammarrätt i vissa fall ingår två nämndemän i rätten. Fler än tre nämndemän får ej sitta i rätten. Om fyra *lagfarna* ledamöter sitter i rätten, skall antalet nämndemän vara tre. Har handläggning påbörjats med fyra *lagfarna* ledamöter och tre nämndemän, är rätten vid förfall för ledamot domför så länge antalet *lagfarna* ledamöter ej understiger tre och antalet nämndemän ej understiger två. Om domförhet vid behandling av mål om fastighetstaxering finns bestämmelser i taxeringsförordningen (1956:623).

Regeringen bestämmer i vilken omfattning åtgärd som avser endast måls beredande får vidtagas av *lagfaren* ledamot i kammarrätten eller annan tjänsteman vid denna.

12 a §

I kammarrätts domkrets skall för kammarrätten finnas nämndemän till det antal, som föreskrives av regeringen eller den myndighet, som regeringen bestämmer. Regeringen eller den myndighet, som regeringen bestämmer, fastställer för varje län inom kammarrätts domkrets det antal nämndemän som skall utses. Kammarrätten fördelar tjänstgö-

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

ringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Nämndeman i kammarrätt utses genom val. I fråga om val av samt valbarhet, mandatperiod och behörighet för nämndeman i kammarrätt äger vad som föreskrivits om nämndeman i länsskatterätt och länsrätt motsvarande tillämpning.

13 §

I fråga om omröstning i allmän förvaltningsdomstol gäller bestämmelserna i 16 och 29 kap. rättegångsbalken i tillämpliga delar.

I fråga om omröstning i allmän förvaltningsdomstol gäller bestämmelserna i 16 och 29 kap. rättegångsbalken *om omröstning i överrätt* i tillämpliga delar.

Denna lag träder i kraft den

Äldre bestämmelser skall fortfarande tillämpas i mål vari kammarrätt före ikraftträdandet påbörjat handläggning för målets avgörande.

5) Förslag till

Lag om domförhet i kammarrätt i vissa fall

Härigenom förordnas som följer

1 § Vid handläggning av följande mål i kammarrätt skall i rätten ingå nämndemän i den mån ej annat föreskrives i 2 §, nämligen i

1. mål enligt 21 kap. föräldrabalken, dock ej när fråga är endast om beslut enligt 9, 10 eller 11 § samma kapitel,
2. mål om utvisning enligt utlänningslagen (1954:193),
3. mål angående tvångsintagning å allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare enligt 18 eller 55 § lagen (1954:579) om nykterhetsvård, mål angående villkorligt anstånd med verkställighet eller förverkande av sådant anstånd enligt 35 § samma lag samt mål angående kvarhållande enligt 45 § samma lag,
4. mål angående omhändertagande för samhällsvård enligt 29 eller 31 § barnavårdslagen (1960:97), mål angående sådan samhällsvårds slutliga upphörande enligt 42 § samma lag, mål angående förbud att taga barn från fosterhem enligt 50 § första stycket samma lag samt mål angående intagning i eller utskrivning från ungdomsvårdsskola, dock ej när fråga är endast om intagning av den som omhändertagits för utredning,
5. mål, såvitt avser medicinalväsendet, om behörighet att utöva yrke eller verksamhet som står under socialstyrelsens inseeende samt mål om behörighet att utöva veterinäryrket,
6. mål om disciplinär bestraffning när fråga är om avsättning, mål om avstängning från tjänstgöring och mål om skiljande från allmän tjänst eller därmed jämförligt uppdrag annorledes än i samband med förflyttning.

2 § Kammarrätt är domför utan nämndemän

1. vid prövning av besvär över sådant beslut som ej innebär målets avgörande,
2. vid förordnande i saken i avvaktan på målets avgörande samt vid annan åtgärd som avser endast måls beredande,
3. vid beslut varigenom domstolen skiljer sig från målet utan att detta prövats i sak.

Denna lag träder i kraft den

Äldre bestämmelser skall fortfarande tillämpas i mål vari kammarrätt före ikraftträdandet påbörjat handläggning för målets avgörande.

Antalet "nämndmål" i kammarrätt enligt utredningsförslaget

MÅLTYP	1972				1973				1974				1975 t.o.m. september			
	Stockholm	Göteborg	Sundsvall	Totalt	Stockholm	Göteborg	Sundsvall	Totalt	Stockholm	Göteborg	Sundsvall	Totalt	Stockholm	Göteborg	Sundsvall	Totalt
1. 21 kap. föräldrabalken	11	42	8	61	12	41	3	56	14	29	4	47	8	25	8	41
2. utvisning	3	—	1	4	1	3	—	4	1	2	—	3	3	—	—	3
3. nykterhetsvård	11	33	8	52	18	26	12	56	13	27	6	46	15	11	3	29
4. barnavård	27	47	8	82	33	72	10	115	44	62	10	116	27	32	11	70
5. behörighet att utöva yrke eller verksamhet	4	—	—	4	12	—	—	12	33	—	—	33	20	—	—	20
6. disciplinmål	3	—	—	3	1	—	—	1	3	1	—	4	1	2	2	5
TOTALT	59	122	25	206	77	142	25	244	108	121	20	249	74	70	24	168

Innehållsförteckning

Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	2
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 26 februari 1976	14
1 Inledning	14
2 Nuvarande ordning m.m.	15
2.1 Hovrätts och kammarrätts domförhet och arbetsformer ...	15
2.2 Lekmäns deltagande i rättsskipningen	18
2.3 Utländska förhållanden	20
3 Tidigare förslag angående lekmän i överrätt	21
4 Domarutredningen	22
5 Remissyttrandena	34
6 Domstolsverkets promemoria rörande förslagets praktiska konsekvenser	41
7 Föredraganden	43
7.1 Allmänna överväganden	43
7.2 Lekmän i hovrätt	45
7.3 Lekmän i kammarrätt	47
7.4 Val av nämndemän m.m.	49
7.5 Kostnader	51
7.6 Ikraftträdande	51
8 Upprättade lagförslag	52
9 Specialmotivering	52
9.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	52
9.2 Förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken	54
9.3 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	55
9.4 Förslaget till lag om ändring i lagen om allmänna förvaltningsdomstolar	56
9.5 Förslaget till lag om ändring i utlänningslagen	58

Prop. 1975/76: 153	77
9.6 Förslaget till lag om ändring i lagen om nykterhetsvård ...	58
9.7 Förslaget till lag om ändring i barnavårdslagen	59
10 Hemställan	62
11 Beslut	62
<i>Bilaga 1</i> Domarutredningens lagförslag	63
<i>Bilaga 2</i> Vissa statistiska uppgifter om mål i kammarrätt	75

